

ВІСТНИК

(Nachrichtenblatt
des Bundes
zur Befreiung der Ukraina)

Союза визволення України

Виходить два до чотири рази у місяць.

Річна передплата виносить 10 К. (4 рублі), піврічна 5 К. (2 рублі), квартальна 3 К. (1·20 рублі). :: Ціна сього числа 30 сот. (15 коп.).

Редагує Комітет.

Видає і відповідає за редакцію: Омелян Бачинський.
Адреса редакції: Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II. Stiege,
Tür 19. Адміністрація: Tür 6.

II. рік.

Відень, 24 жовтня 1915.

Ч. 41—42.

Просимо вирівнати залеглу передплату, бо в противнім разі здержить ся висилку часописи.

Живуча сила.

„А все-таки рушаєть ся“ — приходять на думку відомі слова Галілея, як що усвідомимо собі ті вістки з російської України, котрі такою тяжкою дорогою доходять до нашої відомости. Милить ся той, хто думає, що варварські розпорядки Росії, які мають на цілі знищити все живе українське, — пресу й видавничий рух, життє по товариствах і кооперативах, замкнути уста українській інтелігенції, — здавили всяку спроможність українства в Росії проявити себе, зазначити навіть у різкій формі своє індивідуальне я й тверде переконання в непропащу живучу силу Українців. Наскільки воєнні турботи лишають час і дають можливість для іншої суспільної думки й діяльності, українські круги Росії при роботі й використовують усяку нагоду зазначити свої потреби й домагання. Не говорячи вже про чисто гуманітарну діяльність у звязку з війною під національним українським стягом, як українські шпиталі не тільки скрізь по Україні, але й у Москві та Петербурзі, як заснованне осібною товариства несення помочи населенню України, котре потерпіло від війни, — ми маємо цілий ряд іще відрадініших прояв. І вибігають вони поза інтереси, викликані теперішньою війною.

Про жадання Українців у Росії скасування всіх обмежень української преси, про їх смілі домагання прав для української мови в шкільництві й таке инше вже була мова в нашій часописи. Суцільну по змозі картину проявів культурно-національного українського життя в Росії знайдуть читачі в однім з найблизших чисел „Вістника“. Тут же спимо ся на однім дуже відрадінім з сих проявів.

Для оборони своїх інтересів і пропаговання своїх домагань рос. Українці також у часі війни видавали поважний місячник „Украинская Жизнь“, що живо відкликував ся на всякий гніт і відрух українського національного життя. Для провідних думок рос. Українців приносить цікаві дані книжка „Украинск-ої Жизни“ за липень.

„На погляд чужинця — пише проф. М. Грушевський у передовій „Въ годовщину войны“ — здавало ся, що національному рухови нанесено смертельну рану, що й не загоїш її;

для багатьох являло ся навіть завданням даної хвилі повне знищення українства до краю. Одначе українському життю доводило ся переживати нероз такі люті часи, коли „загибель цілого народу“ видавала ся близькою, на погляд чужинця — недалекою тай певною. Одначе викинене з усіх становищ, позбавлене, здавало ся, всіх сил і снаги відродити ся, — всього, що творило необхідні умови продовжування свого істновання, — воно все-таки кожний раз знаходило в самім собі нові сили й творило для них нові форми, щоб їх проявити.

„Чужим глядачам видавали ся ті відродження такими несподіваними, вони так тяжко пояснювали собі їх, що за ними добачували якісь чужі причини, котрі буцім-то їх ви-кликували. Так у наші часи пустили для пояснення українського руху легенду »про пруські марки«, а давнійше говорили „про польську інтригу“, що сотворила українство на пострах Росії; тимчасом галицькі Поляки верзли про те, що галицьких Українців „видумав“ в 1848 р. австрійський намісник Стадіон, аби протиставити їх польському революційному рухови, а їх предки в Річи посполитій відкривали в українських рухах руку Росії. Ті вульгарні легенди дуже характеристичні для вражіння, котре викликували ті воскресіння з мертвих народньої енергії, ся несподіваність їх, яка спонукувала додумувати ся якоїсь чужої сили, що підводила придумане та розтопане. Одначе ті, що стояли ближше до українського життя, знали дуже добре про чужі впливи, звернені проти українського життя на те, щоб його здущити, але в кождім разі не на те, щоб розвинути або відродити. Так було давно, так зостало ся до нинішньої пори. І як у давніх часах, так і в наших люде, котрі стояли близько до українського життя, котрі брали в нім безпосередню участь, знали, яке глибоке корінне запустили в ґрунті народнього життя ті сили, що порушають ним, й яке невичерпане джерело віднови та відродження його національних здобутків сховано в півсвідомих криївках сього життя. Невеличкої частини всіх страт, невдач, розчаровань, переслідувань, жорстоких спустошень, що падали на нього в різних добах його історичного істновання, було-б досить, аби згнітити його, вирвати й розтоплати його національні цілі, якби во-

ни були появою наносною, навіяною, штучно зацепленою, якби змагання, яких не викориниш, сотворити національну культуру, здобути права горожанства для своєї мови, штуки, побуту, виявити багатий зміст народнього життя — не панували так могутно над розумом і волею, а найважнійше — над півсвідомою областю почуття, що диктує свої провідні думки. Свідомійші в одних, майже несвідомі в інших, але звязані сим спільним півсвідомим звязком, витвореним спільністю історичних переживань, спільністю основ народнього життя, вони непомітним інстинктом, котрого не можна й схопити для якихось репресій, давали відчувати широким, як здавалося, цілком задеревілим, пасивним масам кожний подих життя, котрий усе таїв у собі зерно відродження й відбудови зруйнованого життя, та жадливо відкликувати ся на все, що підіймало його творчі сили. Тай з нічого, — безвихідного, очевидно, нічого — знов і знов відроджувалося життя, котре свідчило про те, що не можна викоринити його змагань і що невичерпане багатство народніх сил.

„В нинішні хвилі загального заколоту, коли стихійно захитали ся звичайні підвалини життя, даремною роботою було-б силкувати ся вгадати, як складуть ся національні й суспільні відносини по бурі, які шляхи знайде собі суспільна самодіяльність, в яких формах виллеть ся народне життя, що стане відроджувати ся. Одначе невичерпана енергія віднови, котра не потребує й не очікує ніякої підмоги або імпульсів зовні, дух життя, котрий дише, де хоче, котрий проявив себе в найрізномордніших кругах і шарах суспільности й населення, не заведе певно й у сім разі вікового досвіду. Як довго ні протягли ся-б місяці руйнування, вони будуть тільки прелюдією років могутної, творчої, будуючої праці, готової замінити їх, аби захопити всю енергію, всю волю, всі сили сучасних поколінь і з лихвою надробити все те, що пропущено в часі сеї тяжкої перерви, все втрачене, знищене, позатоштуване в сі тяжкі дні.“

Такі самі провідні мотиви й думки, що й у статі проф. М. Грушевського, є темою статі В. Винниченка „Въ чемъ наша сила?“ Навязуючи до галасу, якого наробив у Росії »Союз визволення України“, й підчеркуючи такі факти, як те, що про Українців не допускають навіть думської промови до преси, В. Винниченко констатує, що причина того не в »розкриттях“, не в »зрадниках“, не в сім чи в іншій факті, а в чімсь іншій. „Нас боять ся.“ Про Поляків, Лотинців, Естонців, Татар, Вірмен й інші національности, навіть про Жидів можна говорити. Про Українців не можна.

„Й ось у тім я бачу велику потіху для нас у сі тяжкі часи. Ми, значить, сила.“

„Так, ми потенціально велика сила! І росте ся сила з кожним днем, з кожним закритим журналом, з кожною усмертненою газетою, з кожною мовчазною і голосною проявою ігноровання або ворожнечі до нас ся сила побільшуєть ся. І не агітація нашої преси збільшує її, ні, — таж у нас нема ніякої преси, — ми зберігаємо повну мовчанку. Агітує само життя.“

„Багато великих, болючих і пекучих питань висунуло воно під величезним натиском війни. Й перше місце серед них займає національне питання. Любов до рідного краю, народу, журба про їх долю, гарячі пориви стати на поміч рідному краєви, бажання бачити його сильним, здоровим, вдоволенним із життя, — усі сі почування — звичайне явище

тепер у більшости членів не тільки тих націй, що воюють, але й тих, що не воюють; ті почування заслугоють на всяку пошану й заохоту. Так, заслугоють, але... тільки не в Українців. Любов Українця до свого народу, журба про його долю — викликають у наших „братів“ гнів, обурення, почуття злости та в кращім разі насмішку або байдужність.“

Винниченко кладе натиск на те, що на російській Україні може й повинна бути тільки українська орієнтація; значить, відпадала-б і московська орієнтація серед російських Українців. Свої погляди про виключно українську орієнтацію для Українців розвиває автор між иншим так:

„Ми — сила, але поки-що сирова, незорганізована, нездатна проявити себе відповідно. Тому нас побоюють ся, але з нами не лічать ся. Тому в нас хочуть відобрати, але не дати. Й тому ми повинні пам'ятати, що як що навіть нам через щось і дадуть, то зроблять се в кождім разі тому, що для того, хто дасть, буде через щось корисно дати. Ми все будемо забавкою в чужих руках, як що не матимемо підпори в собі самих. І тому: одинока правильна орієнтація для нас, я повторюю, — українська. Не нейтральна, ні, не політика пасивного вичікування й безсилля, а орієнтація українська, активна, діяльна, будуюча, організуюча.“

Як треба було супроти того сподівати ся, Винниченко бачить силу українства в розвитку й організації української демократії, в її самовідомості й переняттю своїми завданнями. Ділом, діяльною волею, завзятем і самовідреченням повинні ми, каже він, проявляти наш патріотизм і любов до рідного народу. В теперішню хвилю потрібніші нам на думку автора прості, чесні, самовідречені робітники, ніж кімнатні дипломати. „Досить, як є щире почуття, котре перемінюєть ся в діяльність, котре настільки сильне, що не вдоволяєть ся замаскованими криками та громами, котре вперто, люто, криком болю, сорому, жалю та гніву тягне за собою все далі й далі, до своєї логічної, необхідної послідовности. Досить сього одного.“

„І мені здаєть ся, що ми не маємо ніякої потреби надіяти ся на те, що „за нас Бог, за нас правда свята“. За нас історія, закони життя та ми самі. Ми не потребуємо ніякої справедливости, бо як що ми згинемо як нація, то в тім і буде найсправжнійша справедливість: так нам і треба, туди й дорога тим, хто не в силі жити. Одначе як що виживемо, то знову таки не тому, що нам хтось виявить справедливість: закони життя, історії й ми самі будемо одинокими причинами того.“

„А наша історія вчить нас: не треба ні на кого крім себе покладати жадних надій, не треба довіряти долі нації в руки тих, хто потім продаєть її за право влади й панування над нею самою. І ще вчить історія, що здатність до життя нашого народу та його спроможність опору в боротьбі за існування такі великі, що можуть усе витримати.“

„А життя з другого боку показує скромно, без шуму, що його закони все-таки дещо сильніші від законів і циркулярів людей. І ми дійсно бачимо, що не зважаючи на всі циркуляри, те, що можна назвати національною культурою, — мова, звичаї, музика, штука й ин., — все те заховало ся, живе й розвиваєть ся відповідно до власних законів і не лічить ся з приписами й поясненнями. Й досить по-

знайомити ся хочби поверховно з тим багатством, котре маємо на полі народньої творчости, щоб мати найповнійшу основу поумнівати ся в здійсненню мрій україножерів усякого крою.

„Житте не легко віддає то, що воно сотворило. Ми потрібні йому й тому істнуватимемо без огляду на те, що ми може непотрібні панам Струве й Савенкам. І як що панове Струве та Савенки не були в силі пожертви нас протягом століть, то тепер вони можуть без особливих хитань попросити ся з сею любовою мрією.

„Й тим більше можуть учинити се, що житте дійшло вже до своїх вищих форм: до свідомости. Український нарід в лиці своєї інтелігенції освідомив себе. Відти починаєть ся нова доба національного життя, його можуть менше або більше затримати на шляху розвою, але спинити не можуть уже жадні сили. Як не можна спинити процесу творення хмар, що виходять із землі й знову вертають до неї, так не можна спинити процесу творення національно свідомих верств народу. Ми виходимо з сирости, з землі, з лона нашої нації, знову вертаємо ся до неї й знову виходимо. І в тім наша сила“.

Та про такі питання, про житте України, про її надії про її змагання, про її журби й радости може найкраще

зписати і їх як найдокладнійше розібрати тільки своя українська преса. Німецькою, англійською, французькою, італійською, шведською, румунською, мадярською, болгарською і турецькою мовою виходять книжки, журнали й часописи, що так або инакше обговорюють українське питання, — тільки в Росії немає тепер жадної газети, жадного журналу в українській мові. Домаганне знесення заборон, звернених проти української преси, вичитуєть ся з кожної книжки „Українск-ої Жизни“. В найновійшій, у статі „Годь молчанія“ кличе енерічно С. Петлюра: „Український нарід має право на те, щоб не зазіхали на його душу, — отже верніть нам наші газети, наші журнали, наше рідне слово! В дні воєнних бурь і потрясень, в дні розстрою господарського життя краю не повинні переривати ся духові й культурні прояви народнього організму, — зверніть нам назад відобране й дайте продовжувати нам нашу суспільну роботу на добро народу в наших товариствах й організаціях. Ми віддали й віддаємо державі все, чога вимагають обставини й вимоги бурі, котра розшаліла й не втихає: своїх синів, братів, своє житте, злидні й жертви — отже не творіть нових непотрібних жертв, що вносять тільки розстрій в житте краю!“

Знищення українських земель.

III. Городненська губернія.

Городненська губернія замешкана Українцями тільки в полудневій часті, яка обіймає історичні українські землі східне Підляше й Берестейщину. Ся ціла губернія зайнята вже німецькими й австрійськими військами.

Околиці над Бугом страшно знищені. Все спалене та зрівнане з землею; добуток забрало військо, людей пігнало військо. Дороги, якими переходили нещасливі, значать могили та хрести, падина, коні й худоба . . . Близші відомости маємо поки-що про деякі міста.

Брянськ евакуовано; мешканці перенесли ся до Більська, а звідти частина до Кобрини.

Більськ потерпів не багато. Російські війська спалили залізничий дворець, а при тім погоріло кілька сусідних домів; від гранатів запалила ся біжниця, жидівський шпиталь і два приватні доми.

Ціхановець. Вигоріла дільниця, де мешкали православні; католицька дільниця понесла невеликі шкоди.

Білостік (на білоруській території). Висаджено динамітом і спалено кілька фабрик і млинів. Німецькі інженери відбудовують знищені водопроводи.

Людей вивезено не багато. Оголошення німецьких властей є у 4 мовах: німецькій, російській, жидівській і польській. Міліція зложена з Поляків і Жидів; комісарем міліції є ксьондз.

Малава Гора (на північ від Берестя) — парохія колісь уніятська, тепер римо-католицька; костел зруйнований від гранату. Дня 29 серпня 1915 р. були тут польські леґіоністи; капелян ке. Панає відправляв богослуженне; нарід співав „Боже, цось Польске“. Роздано польські газети.

Лищиці, стація залізницї, також гостили польські леґіони.

Бересте Литовське як твердиня було виставлене на великі небезпеки й багато потерпіло.

Російські власти вже в серпні евакуували місто. Почала ся масова мандрівка; щоденно десятки поїздів вивозили тисячі родин, всякі товари з крамниць й ин. Частина населення пішла до Вільна, але їх туди не пущено. Багато родин лишило ся в Ново-Вилейську, залізничій стації перед Вільном, а що там не було місця, то емігранти розбивали шатра під містом на полі і так мешкали цілими тижнями. Інших козаки гнали пішки в напрямі Кобрини; багато померло та заслабло від утоми.

Бересте тепер мертве місто. На великім просторі лишило ся тільки кільканадцять сплюндрованих домів, дві церкви й римо-католицький костел. При вході побідників не було зовсім мешканців. Лишив ся тільки старий Жид Перлес і трое його дітей. Посивілий і прибитий оповідає, як йому вдало ся викупити ся та лишити ся в місті. — По кількох днях почав надтягати народ з примусової мандрівки знов до міста, — але чи багато вернеть ся?

Під Берестем кочують емігранти з інших околиць — з Забужа. Лежать тисячами, в страшний нужді, під голим небом, в лахміттю, — дослівно мруть з голоду . . .

Волинська губернія.

Ковель. Всі православні мешканці Ковля на приказ російських властей мали виїхати, але більшість ховала ся, як відступали російські війська, й лишило ся на місці. Австрійські військові власти на місце евакуованої городської думи й управи зорганізували магістрат на взір магістрату в Королівстві. Бурмістром став Поляк Шумовський, заступниками Жиди адвокат Бучкер і купець Гольман. Урядовою мовою признано німецьку й польську; урядованне магістрату ведеть ся виключно в польській мові. З приказу австрійських властей зорганізовано також горожанську міліцію; головою її став Поляк Добжинський, членами Поляки й Жиди; „Росіян“ (докладнійше — Українців) до міліції не допущено. Перепустки на виїзд дає ма-

гістрат. Продуктів у місті мало, — чаю, цукру, тютюну нема зовсім; хліб є, бо рос. військо не встигло знищити великих засобів збіжа в селі Мельниця.

Від війни Ковель потерпів небагато; знищені лише публичні будови — новий і старий дворець, залізничні варстати, касарні.

Околиці Ковля дають зате образ страшної руїни та знищення.

Почаїв; славний монастирь, колись огнище українських Василян, в останніх часах центр волинського русофільства, був довго на боєвій лінії.

Славну ікону Богородиці Москалі вивезли до Житомира, а звідти до Новочеркаська. Мідяну бляху з даху монастиря, — як хибно пишуть російські комунікати, — забрали Австрійці. Щоби хоч лишила ся цінна, стара монастирська бібліотека!

Зпід Луцька очевидець жовнір пише так:

Марш іде серед пожарищ і румовищ. Деякі села спалені цілком, на полях догарюють стирти збіжа. Серед згарищ блудять пси і коти, дріб і свині шукають поживи. Тут і там бачимо якогось старця або каліку, що плаче над руїною хати. Тільки так проявляє ся життє у пустих волин-

ських селах. Лише на боці, на кольоніях, де осадники різних націй перед половиною століття рубали ліси, потім будували ся, шкоди не великі. Там козацькі патрулі в наглії утечі російських військ не дійшли.

Та ледви армії союзників перейшли в форсовних маршах, — з лісів виходять навантажені вози, на них старі жінки й діти, мушени в російських кашкетах поганяють коні, дівчата в чистеньких святочних убраннях женуть великі череди. Все те йде до осель, з яких козаки вигнали їх перед кількома днями. І кожний має надію, що його хата не погоріла, що збіже заціліло, що худоби ніхто не забрав. Які-ж непевні ті надії! Козаки вигнали їх з батьківщини, силою примусили до утечі, говорячи, що „Австрійці й Германці будуть різати й усе палити“. Та ледви бідолахи лишили хату, нераз ще над їх головами почало ся діло знищення, тому багато людей, побачивши, що се „свої“ так роблять кривду, забрали на віз найважніші спрятки, перини й подушки, діти й старих, — повтікали в ліси. Інші не могли наспіти за військом, що втікало. Вони пересвідчили ся, що ніхто їм нічого лихого не робить, зачудовані вертають ся, проклинаючи „своїх“, огірчені власним нещастєм.

І. К.

Кривавим шляхом.

V. Великдень.

Великдень... Боже наш! — хто виповість сю втіху,
Що родить ся в душі, коли „Христос воскрес“
Зпід храмових склепін під бідну заїде стріху
І ласкою старих освячених словес
Спове сумні серія, з чола розвіє змари
І в душу надихне невисловлені чари!

Здаєть ся, не друзів, а лотою катюгу
Обняла би душа у сей великий день;
І сповідала-б всім свою солодку тугу,
Що преть ся до грудей і з гомоном пісень
Хотіла-б зминути, розплести ся по світу,
Як лобий аромат із запашного квіту.

О невимовний чар розкішної надії,
Що родить ся з пісень святого торжества!
Тебе зазнав миш той, кому жорстокі дії
Судили проклинать важке ярмо рабства;
Хто коротав дні в оковах отупіння
І в безпросвітку жде своєю воскресіння.

Чому-ж не гомонять дівочі хороводи
Посеред майданів і затинних садків?
Невже полиняв квіт української вроди,
Що пишним маком цвів на радість юнаків?
Чей не забули ще дідівською звичаю?
Чом замість гайвок лунав спів одчаю?

Проклята будь рука, що з груди лоду вкрала
Сокровище розрад невинної душі
І мільйони серць злочинно закувала

В кайдани скорбних дум, мовчання і тиши!
І радісний сей день зробила святом юря,
В яким весь край пірнув, немов в безоднях моря.

Мовчить Галичина, жалобою окута,
І горесний кубок сповняє аж до дна.
Ненаситна Москва грозою тюрем і кнута
Відняла в неї скарб душевного майна —
І пуста залягла убогі наші села;
А зряя посітак свою цульню завела.

По селах, мов вовки, попи жакують п'яні,
Голосять в церкві культ кривавого царя
І замість крашанок благословляють рани
Козачих напайок. А біля цвинтаря
Салдати дівчину насилу положили . . .
Ох, очі, горе вам! до чого ви дожили!

Де взялось стільки сил, щоб духом не упасти
І зберіти в душі всеїло скарб надії?
Та не судилось нам змаріти і пропасти:
Ми з вірою йшли на стрічу всіх подій,
Бо знали, що іде побіда воскресіння,
Що здійме з нас ярмо і лютий хрест терпіння.

А поки-що росла, мужніла наша сила,
Збігали ся ряди і жар стрілецьких чет.
Українські орли стали юні крила,
Готовились на пир, на свій кривавий лет.
Їх дух перепаливсь огнями пересердя,
А зранені серця не знали милосердя!

П. Карманський.

Над горішньою Стрипою.

II. У. С. Стрільці в битві коло Соколова, Сокольник і Соснова.

Місце постю У. С. С., вересень, 1915.

(Зміст: Як були уставлені наші сотні? Приготування становищ. Що ствердили стрілецькі патрулі перед битвою? Робота двох артилерій. Як Росіяне підсунули ся в ранній мряці під наші окопи. „Урра!“ Що ствердила мала стрілецька патруля безпосередньо перед битвою? Як працює телефон у часі битви? Росіяне переходять ріку Стрипу коло Золотник й обступають наших стрільців. Соколівський міст в їх руках. Наші стрільці відходять східним берегом ріки на північ. Геройська чета. Як два наші машиніві кріси стріляють доостанку. Безіменний герой. Перехід через кладку).

Дня 8 вересня о 9 год. вечір утворено мостовий причілок у Соколові, котрий обсаджено від півночі I-им курінем, а саме сотнями: Сушка, котра стояла при самім мості й держала сторожу на мості, та сотнею Чмоли — до дороги, що веде до сільця Пантелихи (обі сотні на городах за селом, місцями похід самі хати); за дорогою обсадила в полі позиції сотня Романа Дудинського, а в продовженню її сотня, що стоїть під проводом Каратницького.* Полудневу чвертку колеса до ріки Стрипи боронив баталіон гонведів під проводом кап. Гічого.

Через чотири слідуєчі дні випрацьовувано й доповнювано стрілецькі рови, накривано їх, кладено перед ними навколо 40 кроків дротяні плоти й „еспанські їздці“, серед котрих лишаєть ся тільки незамітні й кругі переходи для своїх стеж і патруль і т. п. Москалі заховували ся тихо та не зближували ся, тільки крутили ся коло Пантелихи, куди висилано наші полеві патрулі, котрі стверджували постійно, що Пантелиха обсаджена козаками. Часами стрічали наші хлопці також піші московські патрулі. З меншими московськими патрулями, як кінними, так і пішими перестрілювали ся наші стрільці, щоби Москаля спровокувати розвинути лінію й тим способом розелідити його силу та позицію. Але він „не давав ся спровокувати.“ Вкінці виявило ся, що в Пантелисі більших ворожих сил не було, тільки менші козацькі відділи, а їх піші патрулі лише підходили до Пантелихи десь ззаду.

Наша артилерія, що стояла недалеко за нами між першими хатами села, стріляла що-днини на російські патрулі, які підходили. Ворожа почала відповідати щойно 13-го, острілюючи густо наші позиції й шукаючи нашої артилерії, причім вибила коло 2-метрову діру в одній стіні мурованого латинського костела, коло котрого було стрілецьке „місце першої лікарської помочи“ (Hilfsplatz). Др. В. Білзор мусів змінити місце та пішов за ріку до села „Хатки“. Нашим стрільцям російська артилерія найменшої шкоди не заподіяла. Зате наша артилерія стріляла дуже влучно: з наших позицій можна було виразно бачити, як по стрілах злітали з коней козаки, як коні чвалали без їздців або козаки втікали без коней. Раз влучив наш гранат у стіг на полі, за котрий сховала ся група козаків, відки порозбігала ся часть козаків пішки, а коні без їздців. Видно, що стріл був добрий.

Дня 14 рано почули з наших позицій голоєні крики „урра!“, але далеко від нас, на правім крилі, за причілком десь коло села Золотник. Була сильна ранішня мряка й не було видно нічого. За хвилю оклики втихли, але отаман Горука розпорядив строге поготівле. Направо від нашого

причілка точив ся бій і чути було всі роди пального оружя. До нашого мостового причілку тільки в ради-годи заблукав ся якийсь гарматній стріл.

Коли мряка розійшла ся, запримітили стрільці перед позиціями Каратницького вже в віддаленню коло 2000 кроків, як Москалі перебігали від полукіпка до полукіпка, але поодинокі й рідко. Стрільці острілювали їх.

Незабаром занепокоїли наших якісь підозрілі рухи в ладнім ярку, що знаходив ся на яких 1.000 ступнів перед нашими позиціями на право від дороги до Пантелихи. На більшим просторі рухали ся коноплі й зелена гичка бульби. Сотник Дудинський вислав патрулю, зложену з вістуну Михайла Цяпки та стрільців: Максима Тарка й Юрка Зварича, котрі пішли ровом попри дорогу в напрямі до Пантелихи, перекрадаючи ся хильцем поміж верби. Потім перейшли в коноплі, де нараз попадали. По якімсь часі можна було бачити, як вони обережно вертали рачки, що хвилі задержуючи ся. Вернувши, донесли, що на 30 ступнів побачили перед собою в бульбі зовсім несподівано коло вісім салдатів, котрі зайняті були скорим вкопуваннем і тому їх не запримітили. Було яєним, що їх у ярі мусіло бути більше, що се вже була уставлена розстрільна, яка вже вкопувала ся та приготувляла ся до бою.

Стверджено се коло год. 11 рано.

Очевидно свою розстрільну підсунули Москалі раненько під охороною сильної мряки. Неправдоподібна була річ, аби се могло стати ся в ночі, бо серед нічної тишини стрілецькі полеві сторожі, висунені над самий яр, мусіли-б се були запримітити (в день або при більшим неспокою полевій сторожі стягаєть ся до боевої лінії). Того дня рано мимо сильної мряки стягнуто їх уже о год. 8 рано з причини битви, що почала ся направо.

Телефон сильно працював. Чути було, як рівночасно з ріжних сторін і в ріжних напрямках інформували себе команданти, звучали з розстрільної донесення про положенне, а з команд прикази — все всуміш, у мовах українській, німецькій і мадярській: від бригади до груп, від груп до полків, від полків до баталіонів (куринів), від куринів уже до сотень у стрілецьких ровах і все те навідворот і рівночасно. Серед таких обставин часто годі порозуміти ся, бо нараз поветає крик, від котрого аж уха болять, і хто не має сильного органу, стає безрадний і то не тільки він, але й той, до котрого він говорить. А буває ще гірше, що телефон дуже слабо функціонує, головно з атмосферичних причин (дроти ведеть ся полем, збіжем і не все на тичках, але часто по землі). Бувають випадки, що телефонуєть ся поти, поки піший післанець не полагодить справи ногами й не віднесе та принесе відповідного письма.

По ствердженню, що неприятельська розстрільна вже так близько від наших позицій, а направо кипить сильний бій, пішов сотник Дудинський до отамана Горука, щоби особисто обговорити з ним положенне. Отаман Горука постановив безумовно зажадати помочи для згущення своєї розстрільної. Через телефон отамана чути було ріжні донесення поодиноких груп і всякі прикази. З них видно було, що група, яка стояла здовж Стрипи коло Золотник, мусіла подати ся на західний беріг ріки й що група, котра стояла між Золотниками та Соколом, не може устояти ся під

* Передтим Носковського.

сильним неприятельським напором. Слідували прикази, держати позиції за всяку ціну та що надходять резерви.

Почувши, що йдуть резерви, телефонує на приказ отамана курінний адютант др. Суховерський о поміч для нашого куріня в силі одної компанії. Відповідь, що прийде. Була друга година. З телефонічних розмов чути, що Москалі в Золотниках перейшли ріку Стрипу та посувають ся вже й західним її берегом на Соколів, — значить, у напрямі до нас.

Телефон групи направо від соколівського мостового причілку перестав функціонувати — очевидно вже перерваний.

В тім напрямі побіг адютант Суховерський.

Рівночасно посипали ся з ломотом і гуком гарматні стрільна, падаючи при самій курінній управі. Засвістили густо й крісові кулі. Наша артилерія переходить із Соколова за ріку. Вертає Суховерський і доносить, що бачив Москалів, як здовж обох берегів Стрипи посувають ся на Соколів і зближають ся вже до моста. Доносить ся про се телефонічно бригаді з поясненням, що нас заходять ззаду. Приказ: „Держати доостанку! Поміч іде.“

І справді прийшла до нас — часть гонведів. Одну післав отаман зараз до скріплення нашого правого крила, а другу задержав коло себе, щоби кинути її, де слід у відповідній хвилі. Тимчасом ті наші резерви, що обсадили правий* беріг ріки, мусіли подати ся.

Ще прилетів стрілець, присланий ізза ріки полковим отаманом Коссаком.

І на наш міст у Соколові ввалили ся Москалі в більшій силі. Невеличка стрілецька сторожа, що береже самого мосту під проводом ст. десятника Калинця, розкочила ся під напором козаків на три часті. За козаками посунула через міст і московська піхота, ведучи на лівий беріг ріки полонених, забраних на правім. Рівночасно з трьох сторін напірають Москалі на мостовий причілок, котрого дальше боронять наші стрільці — вже самі, одинокі. Москалі перевалили дротяні перешкоди, при котрих упало їх сила під скорим огнем наших стрільців, і сунуть на наші рови . . .

Приказ сповнено. Моста, котрий наші стрільці мали держати доостанку, вже не було. На право від нас стрілянина втихла. Там було вже по битві. Отаман Горук, сотник Дудинський, ад'ютант Суховерський уже в стрілецьких ровах. Лишало ся тепер: відістати ся з матні, що з кождою секундою ставала вузша й вузша. Орієнтація стрільців знаменита; ті, що були на лівім крилі й так сягали до ріки й удёржували полученне з мостовим причілком у Соснові, віддаленим від нашого о 5 км., подають ся східнім берегом ріки на північ до Соснова. Крісовий огонь Москалів переважає ззаду. На нашім правім крилі все ще тарахкочуть два машиніві кріси, обслуговані Українцями з 35 п. краєв. оборони, а приділені до нашого куріня. Від них головно залежить, чи курінь зможе відістати ся з матні . . . З ними лишаєть ся чета хорунж. Софії Галечківної, висунена найдальше направо (з сотні, котрою проводить Каратницький). Під їх охороною сотник Дудинський випроваджує зі стрілецьких ровів свою сотню й бере напрям на Соснів, де бачить останню дошку ратунку, бо з сеї сторони ворога ще не було видно. Питанне лише було, чи вдержить ся мостовий причілок у Соснові, заки дійдуть там стрільці. Бій кипів уже й там.

За ним рушили й інші.

А з машинових крісів тарахкотів уже лиш один — той, що був на самім кінці правого крила. Нарешті й він замовк, а з ним і крісові стріли чети Софії Галечківної (пізнійше стверджено, що один з машинових крісів влучив московський гранат і розбив його, а на місці, де стояв другий, напів стояв у стрілецькім рові пробитий московськими штиками молоденький жовнір Українець, що доостанку боронив І куріня Укр. Січових Стрільців й охоронив його відворот своїм життем; він за декілька днів успів зжити ся з нашими хлопцями; з чети Софії Галечківної врятувало ся лише декілька. Ся чета гідно станула поруч молодого героя, що доостанку обслуговував машинівий кріс, і врятувала разом з ним курінь).

А курінь посував ся скорим ходом на північ — очеретами й болотами. Посували ся під огнем з обох берегів ріки. Перейшли потрійну дротяну охорону власних позицій, причім деякі позависали в дротах так, що треба їх було витягати, бо багато стрільців, котрих позиції були дальше від незамітного переходу, не знали його, а під густим градом куль кождий як найскорше старав ся перейти дроти, котрі тепер з противної сторони відограти мали роллю, для якої були призначені. За стрільцями подігли козаки на конях, котрих одначе стрільці відогнали крісовим огнем. Надрічні мокляки перешкодили російській кінноті піти більшою масою в погоню.

Була година 5 з полудня, як І курінь У. С. С. дійшов до двора в Соснові. До моста було ще з кількометер ходу; сей кількометер дороги міг рішити про існування цілого куріня. Тому наші стрільці пустили ся переходити ріку слабою і дуже довгою кладкою без поруча, збудованою коло двора; але не зараз, бо інші війська, що стояли на західнім березі Стрипи, не надіючи ся, щоб на східнім березі міг витримати досі якийсь наш відділ, легко могли прийняти огнем тих, що надходили. Між стрільцями виринула вже думка ждати в очеретах до ночі й тут боронити ся. Але вкінці рішили ся переходити через ріку.

Треба було йти кладкою поволи, одинцем і в далеких відступах. А Москалі бомбардували ту кладчину страшним способом гарматнім огнем. На щастє російські гранати падали попри саму кладку в воду, — котра стовпами підносила ся в гору й, обливаючи наших хлопців, давала їм зимну купіль по гарячій битві. Перший перевів свою сотню четарь Роман Сушко, опісля Осип Яримович, за ним Дудинський. Перехід замикала сотня Каратницького. При самім кінці переходу, що тривав понад чверть години (значить: в такім положенню дуже довго), коли Москалі почали вже зблизька напірати, останні ряди куріня пустили ся вплав через ріку та з них декілька потонуло.

Курінь, перейшовши ріку, спрямував до хутора Вага по дальші прикази. Тут і заночував (коло 5 км. від ріки).

Команда й дивізійний штаб, побачивши стрільців, здивували ся дуже, бо вважали цілий курінь пропавшим. Штабові офіцери голосно висловлювали своє здивування та склали поздоровлення офіцерам куріня.

На другий день „пропавший“ курінь зайняв нові позиції під Сосновом біля цісарської дороги, а коли втихомирив ся фронт, відійшов на 2-днівний спочинок.

На основі власних спостережень тай інформацій учасників подає

др. Осип Назарук.

* Все, розумієть ся, з бігом ріки.

Один із численних.

Здасть ся, він належав до тих, що то їх життя всякає в ідею, як капля теплої дощу в засіяну ріллю. В мирних часах се сірі муравлі без особистих аспірацій, в бою стають вони, тії непримиренні вороги насильства й неволі, — тихими невольниками божих ідеалів.

Їх імена сходять ураз з серцем у могилу.

Я пізнав його саме перед війною в жидівським провінційним містечку в бібліотечі старозаконного товариства „Бесіди“, де він запопадливо впорядковував книжки.

Споміж, що правда, нечисленних моїх знайомих у сім місті той мужицький син, котрий щойно недавно покінчив гімназію, звернув відразу мою увагу й припав мені до впадоби ізза своєї безпретенсійности в відношенню до людей, ізза своїх зрівноважених жестів, перед якими само життя має пошану, ізза скупого, але ядерного вислову, ізза сивих очей, які — здавало ся-б — дивлять ся на предмет, а на ділі дивлять ся в істоту предмету.

Я догадував ся, що присутність тої людини муїла тяжіти оловом на легких серцях тих, що з світа творять собі цирк, а з життя оперету.

Раз запитав я його хитро, гейби від нехочу, який твір в українській літературі одушевляє його.

Відповідь не була для мене несподіванкою.

— Дуже люблю Франкового „Мойсея“ — сказав і його очі тихо засміяли ся.

На днях ударила велика година й почали організувати ся Українські Січові Стрільці.

На організаційних зборах сидів мовчки та в задумі в кутку розважував промову місцевого організатора. Лице, простодушне, спокійне, мужицьке лице не зраджувало ніякого зворушення, тільки напів заплющені очі нерухомо дивили ся в один пункт. Мабуть духові сили викувували в ту хвилину залізну постанову в молодім серці.

Він перший спокійною рукою начеркнув своє ймення на лісті добровольців.

Дивно добре згадав я собі те все. Від того дня минуло поверх п'ятнадцять місяців. Груба верства небувалих вражінь присипала мілку версту вражінь давнійших, буденних. Не одно призабуло ся. Гігантське коло подій прикувало до себе всю увагу; годі було займатися ролюю подробиць, тим менше можна було присвятити декілька думок отсим маюсеньким атомам, що в шаленім розгоні відривали ся від кола й гинули безслідно.

Перед роком.

Останні дні вересня 1914 року.

Наші війська ідуть і ідуть з гори на доли, на криваві поля під Галичем.

День і ніч — нічого, тільки війська. Люде біля доріг стають і вітають. Хоруговки, хустки, простягнені руки.

Noch, eljen, слава!

А з долини в гору мурованою дорогою з Коломиї до Яремча їде великий болгарський віз. Болгарин-огородник везе між літників свою знамениту городовину.

Там війна, а тут мир.

Обступают його люде, купують, розхоплюють товар, бо Болгари дуже добрі огородники, а він раз-ураз голову повертає на право, до залізничного тору.

Щось його туди тягне.

Помічник, молодий, може 15-літній хлопець, обслуговує покушців, а хазяїн блукає думками деінде.

Бачу се й розумію.

„Ви були в балканській війні? Правда?“

„Перебув цілу аж до Чатальджі“.

На доказ показав загобні рани.

„Страшно?“

„Чогоби. Оттак, як бачите. Ідуть або йдуть, співають, гомонять . . . падають або інших кладуть, робота, як усяка

Під німецьким, осіннім небом оповідав мені знайомий про рідні сторони й особи, які я знав „колись“ в призабутій добі передвоєнних часів . . .

— А „його“ ви знали? — питає.

— Так, знав, знав — відповідаю й виразно зарисовуєть ся стать сердешного хлопця.

— Він теж погіб. Погіб недавно в рідних сторонах. Не панував себе, не щадив, не користав з відпочинку, легковажив лічення ран. Немов не належав до себе, немов розпрощав ся з усім, що зветь ся особистим життям, немов без застережень підчинив ся своїй волі. Все в службі, все на патрулях, все в бою з ворогом. Так і погіб. Дивно завзята, дивно ідейна людина . . .

Із видимою пошаною говорив мій знайомий про те, що в тім випадку для мене не було дивне, а самозрозуміле. Ся людина не могла инакше поводити ся в боротьбі, не могла не згинути.

І тільки жалко, жалко стало, що сеї молодой, соняшної душі не можна ввіковічнити, увілляти в спіжеві форми, не можна розгорнути, як трівкого пергаміну, перед очами будучих поколінь як безсмертний приклад безконечної любови до свого народу.

ю.м.

Вперед!

*Де вчора ще брєніла сталь
І начиняла землю вщєрть,
Де було глянєш в синю даль,
Усюди смєрть, усюди смєрть.*

*Де вчора ще під цук гармат
Гудів, ридав зелений лїс,
Де йшов на нас і кат і брат
Та за покосом клав покїє . . .*

*А нині тихо, тихо тут,
Хиба пташина де брєнить.
Вертає люд у рідний кут,
Сльозами зарїца гасить.*

Р. Курчинський.

инша . . . Праця . . . Тепер я саджу капусту на Баїнбергу, а тоді садив кулі.

І тоді було небезпечно й тепер не зовсім безпечно.

В кожній грудочці землі замкнена смерть, — вона хоче на волю. Або я знаю, чи ступаючи босою ногою, не настолочу її, як змию. На кінці вилів сидить вона так само, як на кінці баїнета. Вколиш ся, викрутить тобою, задеревієш — тай по всьому. Тобі здасть ся, що то ти Титан, а тут вона Титан“.

Говорив спокійно, з болгарська по українськи, вєміхаючи ся тим правдиво-славянським усміхом, легким і яним, як погідна хвиля на еґейським морі.

„Ranie Bulgar! Co kosztuje u rana kalagera?“ — спитав якийсь добродій урядовою мовою.

„Четири стотики“ — відповів коротко, знову повертаючись на право.

„О, як ідуть! Гарно ідуть! Весело. Дай їм, Боже, побіди! Слава, Слава!“

Кричав, вимахуючи рукою. Видно, вовнний настрої став його розбирати.

„На таких дорогах не штука воювати. Але щоб ви бачили, якими ми ходили! Господи! Вози по осі грузли. Коні топили ся. То була мука.“

„Болгари били ся хоробро — кажу до нього — цілий світ дивував ся їх учинкам.“

„Та що з того? Коли ти „союзники — разбойники“ не дали нам натішити ся побідою. Турки — чесний народ, ми з ними били ся, бо мусіли, й вони мусіли; били ся по лицарськи, й вони по лицарськи. А тамті на нас збоку, знаєте, як розбишаки, як скритовбийники... Але ми їм! Прийде ще дора! Балкан не сказав останнього слова!“

І його лагідна усмішка перемінила ся в грізного Марса... Морем повіяв вітер.

„Купуйте решту, бо я тут мабуть більше не приїду“ — сказав накінець, мовби йому той віз і коні й ярина надокучили нараз.

„Думаєте, що вас покличуть?“

„Покличуть, чи не покличуть, треба бути на місці. Так краще...“

* * *

Галицькі „емігранти“ в Росії.

VI.

Не так воно йшло по селах. Тут відбували ся нечувані оргії російських насильників. Москалі палили цілі села, нищили добуток, забирали худобу й коні, а людей зганяли разом і гнали наперед себе, наче Татарва полон. Забирали всіх без виїмки, муштин і жінок і діти, муштин у військовим віці та недоростків і старців. На скорий зазив, виданий не раз у ночі, мусіли нещасливі жертви протягом декількох годин або й менше вибирати ся в далеку дорогу так, що часто не ставало навіть часу, щоб забрати з собою що найкращіше; решта лишала ся на поталу вогневи й козакам, що все плюндрували. Все, що писало ся про те,* всі найгарячіші протести, се тільки слабкий відблиск страшної дійсності.** Треба послухати щойно оповідання тих, що се лихо пережили.

Втікачі оповідають, „як Москалі по звірськи обходили ся з нашими людьми, яких підступом або силою забирали з собою. Немає ні опіки по декілька днів і люде ватагами, як вівці, блукають ся по полі. Не одному, як мав декілька корон, то й се Москалі видерли. Не диво, що між утікачами кинули ся пошести“ („Свобода“, ч. 23). Евакуовані йшли з села з плачем і криком, у крайній розпуці, а як тільки було можливо, ховали ся і втікали. „Парубки й господарі, не хочаючи дістати ся в московську неволю, ховали ся, як колись перед Татарами, то по лісах, то по ямах, а навіть не один з них перележав по декілька днів під гноєм“ („Свобода“, ч. 23). Так само ратували й худобу. („Укр. Слово“, ч. 15, 16). Проворности наших людей треба завдячувати се, що евакуація не вилюднила цілком нашого краю й що стільки людей уміло то лишити ся, то втікти, особливо з збірних пунктів і міст.

Один такий малюнок зпід Львова читаємо в „Українським Слові“ з 16 червня, ч. 35 („З російського лихоліття“):

Звалило ся нове лихо! Прийшов до села приказ, що вся худоба всі коні й муштини від 18 до 50 року мають бути о 2 години в ночі готові до вимаршу до Росії. В селі нова метушня! Жінки плачуть, муштини питають ся, що робити! Чути голоси: „Ні, не підемо, хіба нас силою поженуть!“ Рано появили ся жандарми! З деяких хат видно, як люде виганяють худобу та зі слізми прощають свої дорогі місця, бо не знають,

* Напр. Катря Г., Дорогою йдучи (В той ясний день. Львів, 1915).

** Диви протест проти насильного забирання Москалями української людности з Галичини й Буковини до Росії („Вістник“, ч. 25—26, „Свобода“, ч. 26—27 і „Ukr. Nachrichten“, ч. 48).

І нині ти певно на місці.

Нині ти, чесний Болгарине-лицарю зпід Кірккіліссе й Адріянополя, а пізнійше управнику моркви й калярєпи для коломийських жолудків, нині ти певно разом із своїм возом, з гнідими спокійними кіньми та з молодечим помічником пішов туди, куди покликав тебе твій улюблений царь. Нині ти певно знову мрієш свою давню улюблену мрію про Симеона Великого, Терново, Евтимія, про славну Атонську гору. Снуєш думу про колишню й майбутню славу, як ми.

Нині ти мені прийшов на гадку й твої слова: Турки чесний народ, але ти „союзники-разбойники“. Пригадала ся мені твоя чисто арійська філософія життя і смерти й той твій дивний усміх, легкий, свobodний, мов погідна хвиля на егейським морі.

І так, як тоді кликав ти до нашого війська, кличу нині до тебе: „Дай вам, Боже, побіди!“

Б. Л.

де жене їх люта доля й чи побачуть ще коли свою рідну стріху. Жаль стискає серце. Але чуєш свою безсильність, хочеш, чи не хочеш, мусиш зносити насильства та береш свої багажі й тягнеш ся, як той засуджений на шибеницю до гурта призначених на нужду й на хиберну долю! Та люде скоро стрепенули ся з першої хвилі безсильности. Розпочинаєть ся розмова. Сей каже: „Михайло сховав ся в якусь яму, знов другий, Іван, сховав ся в лісі“. Іду далі. Іде один знайомий возом. Питаю, що чувати? „Ет, і не питайте!“ Моя жінка лежить на смертельній постелі, дома лишили ся дрібні діти, а ті звірі женуть мене з худобою! О, Боже, щоб я був не дочекав сього!“ Такі хвилі переживало ся й бодай вже ніколи не вернули ся, щоб і не приснили ся! Та слава Богу, якось і з того лиха вдало ся багатьом видістатись. Де тільки наступив більший стиск, прийшло більше війська й уже не стало того або того. А коли ми вже стали перед городецькою рогачкою, вже майже кождий з нас мав у голові готовий плян утечі! От, я що до себе використав сю нагоду, що коли надлетів літак, мої жандарми позадрали голови догори, а я між вози й війська, та й слід застиг. Вернувши домів повітав я багато товаришів подорожі, а кождий розповідав, як то він вирвав ся, як украв худобу й як повернув домів.

Дня 2 липня дістали селяне в Синькові, заліщицького повіту, від російського команданта наказ, аби всі муштини від 18 до 52 року життя були приготовані до відїзду до Росії, що мав відбути ся о 9-ій у вечері. Між селянами пішов рух і всі врадили, що краще вмерти, ніж іти до Росії. Зібрані селяне кинули ся всі на російські окопи, а потім до Дністра, щоб утікти до австрійського війська на Буковину. Москалі почали стріляти, бігти за селянами, але багатьом селянам таки вдало ся переплисти Дністер. Так утікло 75 селян і вони пішли до Брідка та зголосили ся до військових властей („Народний Голос“ з 31. VII, 1915, ч. 16).

З Самушина, Брідка й інших наддністрянських сіл забирали Москалі селян на кораблі до роботи, а й з інших сіл забирали силою не тільки муштин, але й жінок, дівчат і дітей, а з ними також коні, худобу й усі домашні уладження („Нар. Голос“ з 19. VI, ч. 10). Хто не хотів утікати, того стріляли; коло Раранча селяне знайшли багато трупів тих селян-утікачів. Одначе люде таки втікали. З Самушина втікло по дорозі 20 процент забраних („Буковина“ з 10. IX, 1915, ч. 32). В Слободзії-Раранчу селяне оперли ся рішучо примусовому виселенню, хоча Москалі два рази підпалювали село та стріляли на тих, що йшли ратувати. „Бийте нас, ріжте!“ — говорили вперто селяне — „або паліть хати, ми рідної землі не покинемо й до Росії не підемо!“ („Нар. Голос“ з 26. VI, 1915, ч. 11).

„Народний Голос“ доносить в 14 числі з 17 липня, що до Чернівців приходять майже що дня втікачі знад Дністра,

а найбільше з заліщицького повіту. Є їх дотепер до 300 душ. Вони втікають перед російськими асентерунками й виселеннями та лишають усе дома на поталу Москалям. Люде перекрадають ся через російську бовву лінію й на черевах лізуть до австрійського війська, нераз під страшним градом куль. Михайло Долішняк переправив ураз з товаришами 30 коров і 23 коней через Дністер, хоча Москалі гнали за ним і стріляли. Притім троє людей утопило ся в Дністрі, а декількох ранили Москалі.

І тої безглуздої примусової евакуації не спинено й пізнійше, коли проти неї зірвала ся буря по часописях, комітетах і в Думі (пор. дописі Шебека, Локотя, Урусова, промови Щепкова, Шебека, Фрідмана й ин.) і коли показали ся катастрофальні наслідки єього розпорядку. З серпня маємо нові звістки, що Москалі, уступаючи з останніх частин Східної Галичини, знов плондрують, нищать збіжжя й вивозять машини, худобу та людей. „Утро Росії“ донесло про евакуацію Тернополя й Бродів.

„Кієвлянинь“ з 25 серпня 1915 (ч. 233) подає вже, що 24 серпня прибуло до Київя звиш 15.000 душ з Волині (з кременецького, ровенського й острозького повіту), з Поділля (з Камінця Подільського й Проскурова) та з Галичини: з Тернополя, Збаражжа, Бродів, Козлова, Теремовлі, Бучача і т. д. „Русскія Вѣдомости“ з 30. VIII (ч. 200) ноугують, що тільки одного дня прибуло 8.000 утікачів з полуднево-західного краю й з граничної частини Галичини, з Тернопільщини, Збаражчини й Брідщини. „Кієвс. Мысль“ згадує, що в часі між 20 липня й 15 серпня ст. ст. переїхало через Гостомель 115 галицьких утікачів („К. М.“ з 18 VIII, ч. 228).

Страшні були сцени в часі покидання рідного села й гірке подорожування по Галичині. Одначе найлютіше горе зачало ся, коли люде виїхали поза границі краю й опинили ся на чужій землі. Російські власти висилали всіх евакуованих на Волинь, може бути й справді тому, щоби примістити їх на землях німецьких колоністів. Одначе при переведенню цілої великанської переселенської машини показало ся, що Росія не була до того приготована. До того зачала ся незабаром евакуація західних і півн.-зах. земель, а сама Волинь показала ся непевним захистом.

Трагедії галицьких утікачів і виселенців видно з численних описів і дописей російських кореспондентів. Ось що пише С. Солянїн в „Русск-ім Слові“ (з 1-14 липня, 1915 р., ч. 150):

Поїзд із утікачами. Більшість — се селяне з Галичини, що кинули свій край і втікли з рідних хат, спалених вогню... Ідуть сім'ями. Без гроша, в товаровім поїзді, на звалених на купу клунках, скринках і т. п. люде сидять густо коло себе. Старці, жінки в шитих сорочках й очінках, дівчата, підрутки; рухають ся та позває дівтора. На всіх лицах відблиск пережитого. Чути придавлений гомін голосів, зрідка перериваний чімсь гістеричними викликами, що схожі на стони нічної пташки... Се голоси божевільної.

Недужа, молода ще жінка держить на руках дитину, загорпену в дахи яркої краси. Дівчинка та двоє діточок сидять коло матері. Діти похмурні, мовчать. Кухарь нашого поїзду приносить сиротам чарку борщу.

— Діти, хочете борщу?

На їду накидають ся жадливо, без слів, як звірі. Дивлять ся на тих що вечеряють, інші діти зачинають стогнати: „Хліба, хліба!“...

Остання плятформа відступлена для втікачів. На ній сидить богата сім'я, що весіла забрала з собою дещо з свого майна, пару коней, корову тощо. Половина плятформи прикрита шатром і тут примістились господарі: мати, підрутки-діти та двох наймитів. Сам хазяїн на війні.

Ось другий малюнок, списаний пером І. Жилкіна в „Русск-ім Слові“ (з 6 (19) серпня, 1915, ч. 181):

„Ми підійшли до шони. Коло шони стояв віз з клунками й мішками, а при нїм похнюплена, суха, рижя коняка. Горіла ватра, а над нею кипів казан з кашею. Коло ватри прикуцнула жінка, завязана хусткою, а рядом з нею дитина з забандажованою рукою. Над ватрою стояв селянин у солом'янім капелюсі. Всі троє поглянули на нас печальними, втомленими, здичілими очами.

— Десять неділь, як їдемо — почав скоро лепотіти селянин — до шак ослаб.

Се був Українець з Галичини, зпід Ярослава. Він жалібно оповідав, як війна пінула його з рідного села, як він захопив тільки двоє коней і корову, як одного коня взяли в нього, а корова здохла. Тепер вони помучили ся, коняка втомилася, куди їх жене доля, — не знають — й обоє враз з жінкою на два голоси стали питати: „Чи довго ще їм їхати? Куди? Чи не можна-б сісти на залізницю? Чи не можна-б лишити ся тут?“ На побільшенне нещастя дитина обшарила собі руку й тому вони перед іншими поспішили сюди до доктора.

— Чи не можна-б, паночку, доктора? — трівожно говорили вони то одному, то другому з нас.

— Так, дійсно — сказав технік, звертаючись до предводителя, — дитині зроблено перевязку ще в Слудьку. В неї гноїть ся рана на руці. Я говорив, аби прийшов лікар, але його чомусь то нема. Що ви на те, Евгене Іпполитовичу?

— Авжеж, авжеж. Конче. Доктор приїде.

І ми відійшли від ватри, не давши першим утікачам ні помочи, ні розради. Не було ще ані кухні, ані лікаря ще не приїхав.

Галицькі Українці знову, прикуцнули коло свого казанка над ватрою

Той самий кореспондент описує тяжку долю втікачів у Смоленську (Бѣженцы въ Смоленскѣ, „Русское Слово“ з 2 (15) серпня, 1915, ч. 178).

Смоленськ зробив ся несподіваним центром для втікачів. Оба двірці й усі перони аж кинять від різномородного й різноплемінного люду. Лотини, Жиди, Поляки, Цигане — вся та панугана, різномовна людність збила ся тут у купу, не розуміючи себе, не розуміючи впорядчиків, ані не розбираючи ся в дивних подіях, що розігнали їх по світі, як порох повітрі. Піла третя кляса закидана клунками, на котрих сплять і лежать, діти й жінки. Декуди діти зложені головами до середини, щоби хто в натовпі не роздушив їх, і викликають жалісне вражіння, неначеб безсильний докір. Такіж гори клунків і людських тіл на перонах. А дальше стоять довгі ряди товарових поїздів, битком набиті дітьми, жінками й муштинами.

Серед зливного дощу походжають мовчки люде з безнадійним терпінням, мокрі й апатичні. Декілька днів „живуть так на колі“, бо ціле місто переловнене.

В кожній переділиці душило ся 25—27 душ і тяжко було зрозуміти як вони там сиділи, спали й лежали. Про недуги нема що й говорити. Усі діти мають кір, загально хорують на жолудок, дизинтерію, шарлатину. А крім того незвичайні труднощі. Занедужала мати на дизинтерію, зостають ся діти. Куди їх примістити? Занедужають діти, — треба лишити батька й матір. А де примістити, коли нема ні бараків ні квартир. Недужі скривають свої недуги, а все-таки що дня по кількості винадків слабости. Страшний образ: сотні й тисячі вагонів, що кинять від зарзаливих слабостей, направляють ся в середину Росії. По харч їдуть з півтора верстви від двірця до окремої харчівні, де харчуеть ся кілька тисяч душ денно. Товпа жінок, дітей і старців тиснець ся тут, кричить, обливаючись й обпарюючись їдою, якої декілька тижнів не бачили. Хочуть щось занести й до вагонів.

Біло-жовтий старець — галицький Українець оповідає, що він дві неділі йшов пішки до Холму й дальше довів залізницю, аж доки не дістав ся до вагону. — „Багато наших ще немає, погубили, — каже ягкий старичок. — „А ми батьків погубили“ — говорять два парубки під 17-ку. Ломаною мовою вони оповідали, як коні, що везли їх майно, втомилася й як тоді батьки скинули частину твару та лишили при тім снів в надії, що хтось їх возьме з собою. Батьки поїхали невідомо куди, а парубки їхали знов деінде. — „В мене загубив ся чоловік,“ — говорила якась жінка.

Усюди такеж лихо: погубили ся й розбігли ся діти, родичі подруги. Треба було нагло втікати, бо за ними палили поля та села. Хто що мав, кидав на вози й утікав до Росії. По дорозі коні здихали, річі губили ся, люде приставали. І так без річей, втомлені, розеднані попадали втікачі вкінці в товарові вагони.

Ось виїмок із дописи лікаря Парфена Рогожіна: „Стѣ юго-западнаго фронта“ з надбузьких околиць (Утро Росії з 22 липня, 1915, ч. 200):

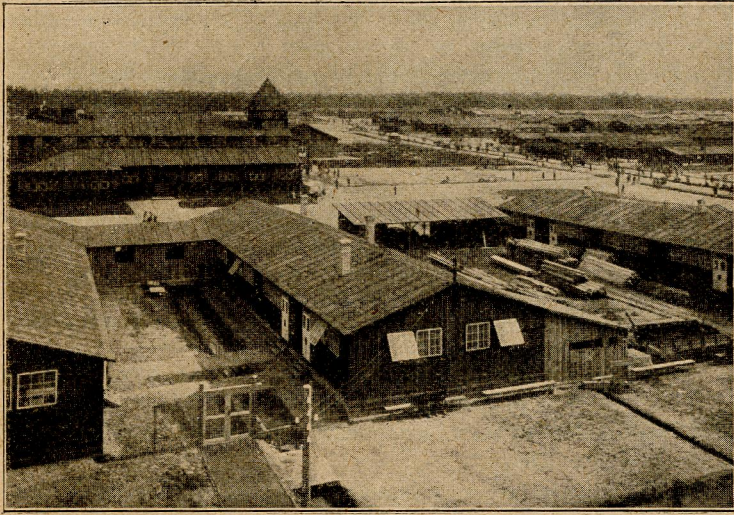
„За селом, на гостинці, коло самого ліса, розкинув ся великанський табор возів з полотняними будами. То втікачі з околиць, де тепер їде боротьба. Тяжко, неможливо тяжко дивити ся на тих нещасливих:

Вози битком набиті бабами з заплаканими дітьми при грудях; малі діти тутже в придорожнім поросі возять ся разом з гусьми, курками й голодними сільськими псами, що не покинули своїх господарів; голодна худоба реве коло возів; муштин майже не видно в тій нестрій товпі жінок і дівчорі. Більшість їх тепер тиняють ся по довколишніх селах на ласку Божу як грізний привид грядучого знищення й розносить вість по хуторах і селах, не захоплених пожаром війни“.

Др. Зенон Кузеля.

Українська оселя в Гмінді.

II.

Баракки.

Справа лікарської помочи поставлена в гміндівській оселі дуже добре. Під проводом місцевого повітового лікаря д-ра Редера працює в гміндівських шпиталях 13 лікарів і лікаррок, 21 медиків чи медичок і 40 вишколених доглядачок хорих. Крім згаданого вже дитячого шпиталю оглянули ми ще хірургічний відділ, ведений д-ром Андзеліком при помочи дуже симпатичної, енергічної та рухливої асистентки Ярослави Шматерівної та студ. мед. Філяса. Оперовано тут хорих, котрі, живучи в мирних часах по своїх селах, ледви чи були би віддали ся лікарській опіці й позбули ся своїх недуг. Недовіре наших народніх мас до лікарів звіне й часто трапляєть ся, що наш чоловік хирляє ціле життє, хоч лікарський ніж з легкістю міг би усунути недугу. Для освідомлення мас на сїм полі зроблено в нас рїшучо замало, відповідної популярної літератури в нас майже немає. Сей обліг треба по війні совїсно, вмїло й широко опрацювати, бо стан здоровля в наших масах конче вимагає піднесення й поправи. В гміндівськїм шпиталї оперовано напр. багато випадків пропукливи, хороби, дуже поширеної межї тяжко працюючими; оперовано старших віком людей, що цілий ряд лїт обтяжені були сею недугою, але анї на думку їм не приходило піддати ся операції. Вони вивезуть з Гмінду дуже важний і цїнний дарунок: відреставроване здоровлє! Але крім недуг з часів мира є там багато нещасних жертв війни. Не знати, чи гранат або шрапнель заблукав, чи необережні люде не схоронили ся в безпечне місце, — декілька жїнок з відірваними ногами, декілька з розторощеними руками, з розбитою грудною кліткою, з надломаним хребтом... Вїйна не падила й непричасних, розвіяла калїцтво по цїлїм свїті! Муцини, жїнки, навіть дїти зістали калїками... За окремою огорожею мїстять ся шпиталї з хорими на заразливї пошести. Тут царює страшна недуга: пятнистий тиф. Оглядати сих шпиталїв не дозволяєть ся, але й без сеї заборони сам інстинкт самозбереження відвертає кроки прохожих від сього мїсця — смерти. Розумїєть ся, що чорт не такий страшний, як його малюють, і гміндівські лікарї рятують також хорих на пятнистий тиф. Два лікарї зокрема заслугоують на щїру подяку й правдиве признанне: д-р Мисула так посвятив ся поборюванню сеї недуги, що поза огорожу

Головна улїця.

пошестних бараків цїлком не виходить, і другий др. Цїпановський, загально звїсний, знаменитий лікар з Городенки; він знає тільки двї дороги: з пошестного шпиталю до дому та з дому назад до шпиталю. Дивна рїч! — будеьть ся памятники тим, що тисячам людей життє відбирають, та чи ті, що з нараженнем свого життє, в тихій, безпереривній праці соткам життє рятують, — чи дїждуть ся вони колись своїх памятників?... Щоби доповнити образ, як у Гмінді життє та здоровлє рятують, треба згадати, що є там окремиї амбуляторїйний барак, де працюють молодї й енергічні лікарї, між ними др. Сисак направляє очї й „записує окуляри“, др. Фільц-Вїтошинська лїчить внутрїшні недуги, а крім того лїченне зубів, ухів, шкїрних недуг і т. д. Мас своїх спеціалїстів. Та в Гмінді не тільки рятують ся життє, але й новому життю промощуєть ся дорогу: др. Френклївна з Бучача веде шпиталь для полїжниць. Багато нових горожан побачило свїт у Гмінді. Се переважно т. зв. „военні дїти“, як у нас кажуть, котрих мама „собї найшла“. Яка жеде їх доля, — не в цїлїм життю, але зараз по прибуттю в родинне село мами? Чи виростуть з того новї трагедїї, — зеперечення батьківства, проклони, побої, проганяння жїнок і доньок з безбатченками? Чи може вїйна затре все й замаже та люде, зустрївши ся знову, радїтимуть і тїшитимуть ся собою такими, як є, з усїм тим, що не чуже людськїй природї, хоч боротьба о хлїб укувала инші „закони моралї“? Але що буде, то буде! Нї др. Френклївна, анї цїлий гурток повитух і пістунок в положїм шпиталї про метрику шлюбу не питають, тїшать ся кожним новонародженим, якби дитиною зпід свого серця, і наразі добре є й дїтям і самїтним мамам добре... Під медичним оглядом баракки подїленї на райони. Кожний район має свого медика, що день-у-день обходить баракки й провїрює стан здоровля. Осїнь слотиста й холодна, люде босї та зле одягненї, — тож у кождїм баракї находять ся свїжї хорї. Лікарї мають багато роботи, а управа табору багато журби, відки набрати стїльки чоботят, коли недостача шкїри загальна?

Щасливий припадок хотїв, щоб головним управителем табору з рамени держави став барон Чапка, міністерїяльний секретарь міністерства просвїти. Ся людина має двї головні

прикмети: управи бараку не трактує по бюрократичному, але по людськи, дуже щиро й енергично зайняв ся шкільництвом. Народня школа в Імінді — се безперечно взірць школи. Не знаю, чи денебудь у Галичині є так уладжена школа, як у Імінді. Мабуть ані одної! І під гігієнічним оглядом і також що до наукових приладів. Директор сеї школи д. Кабаровський виявив себе знаменитим адміністратором. Між учительським збором, що числить 28 мужеських і жіночих сил, є правдиві педагоги й горожане. Школа здобула собі признанне також межи бездольними мешканцями Імінду: „Одно добре, що хоч наші діти чогось за той час научать ся.“

А наші діти учать ся в Імінді не тільки в народній школі, для трохи старших є школи фахові ремісничі, є й взірцеві варстаті. Шевський варстат робить обуве для цілого табору, а свої вироби задумує навіть прислати на окрему виставу до Відня. Кравецький варстат працює кількадесятьма машинами до шиття, шие й латає всю одежину для оселі. Столярський варстат виконує не тільки всі роботи, потрібні для табору, але розпродує свої вироби поза табор. Цвіте тут також артистичне столярство й під проводом наших домашніх артистів виробляють ся прегарні річи в роді тих, які бачило ся на стрийській і коломийській виставі. В дівочій школі ведеть ся куре жіночих робіт. Окрема кімната в шкільнім будинку виглядає наче маленький, але багатий і гарний музей вишивок, гафтів й інших прикрас ручної роботи школярок.

Оглядаючи те все, треба совісно сказати, що тут часу не марновано, навпаки вложено багато труду й охоти, щоб дїтвору чогось навчила ся. В народній школі вчило ся 915 хлопців, 713 дівчат, на різних курсах 917 учеників; крім того для старших були курси для неграмотних і декілька господарських викладів. І ще одно, що зараз на першій погляд приємно мусить вразити кожного галицького Українця, — се недостача слїдів галицької краєвої шкільної Ради. В сїнях школи великий бюст Шевченка, умаєний квітами, прибраний національними хоруговками. На подвірї перед школою кіоск, призначений на постумент Шевченка. Входячи в єю школу, дитина мусить відчувати, що не йде під чужих людей і не вберуть її тут насильно в чужі шори. Коли відчусе се дитина на нашій рідній землі? . . .

З школи близько до церкви. Так нас виховували цілими літами й так виховують і теперішню дїтвору, хоч наука й релігія далекі від себе. В сусїдстві школи побудовано велику державну церкву. Містить у собі поверх 2500 осіб, а коштувала 60.000 К! Проф. Лєфлер, що малював образи в церкві, хотів як найбільше зблизити їх до наших сільських богомазів і тому виконав їх у нововизантійським стилю, котрий кілька літ тому набрав у малярстві великого шуму, але футуризм перевишив його незабаром сензаційною оригінальністю.

Школа й церква се дві одинокі інституції в Імінді, що служать духовим потребам. Зважую ся на се твердження, хоч з гори знаю, що прихильники кіна будуть озлоблені, бо треба знати, що в Імінді постійно дає вистави кіно. Не можна перечити, що в кіні могли-б наші втіканці побачити багато цікавих і хосенних річей, але треба-б відповідно добирати фільми. На жаль підприємство сього не робить і годує наших людей ріжкого роду сензаційними драмами.

Управа цілого табору спочиває в руках названого вже барона Чапки, комісаря д-ра Й. Білинського та д-ра В. Маковського. Щасливий випадок відкрив баронові Чапці новий світ: український. До того, заки став управителем табору, бар. Чапка мабуть не догадував ся навіть, що існують Українці. Тепер він захоплений нашим народом: хвалить його талановитість і ріжнородні спосібности та робить все, що в його силах, щоб облекшити тяжку долю наших утіканців. Др. Білинський чоловік звісний нашій суспільности, але на нїм саме показуєть ся переконуючо, як марнує талани наша бюрократична система. В Імінді зірвано з єєю системою. Тут адміністраційний урядник се не якийсь мертвий витресований прилад до полагоджування кусників у бюрі, здалека від життя, але господарь, що веде господарство. Ходить усюди, до кожного кута, стрічаєть ся безпосередньо з населеннем, вислухує бажання, провірює потреби й на місці, без подань і писанини полагоджує й розпоряджує. Се є властиво адміністрація. На кождім ступні видно її успіхи й жалко стає, що бюрократична система вбила в нас адміністрацію, перемінивши все в сухе й далеке від життя „урядованне“. Др. Маковський веде бюро посередництва праці. Його задача вишукувати людям місця зарібків і висилати туди втіканців. Але його діяльність виросла далеко-далеко поза єї межі.

Чоловік невтомної енергії й щирої праці, робить усе, що може на добро вийти для втіканців. Широка скаля ініціятиви, зручність і меткість спрчиняють гарні успіхи. Добродія Маковського можна назвати добрим опікуном утіканців.

Тут приходить мені на думку увага, що наше публичне життє й публична робота ще в пеленках, властиво в путах тих формулок, яких ми навчили ся на взірцях державної адміністрації в нашім краю. Вмовили в нас, що наш мужик дитина, яка не може й не потрапить правити собою. Говорили се сильні світа, щоб накинути нам те, що їм добре. Ми-ж повірили, — й хоч робимо те, що добре масам, але робимо без мас. Гадаємо, що ми, інтелїгенти, покликані думати й робити для мас, але маси повинні приймати те, що ми видумали й даємо. Чи се може виховати маси? Ми хвалимо ся, що ми демократи, але робота наша не демократична, а філантропійна! Філантропія не виховує, противно деморалїзує: учить вижидати ратунку, помочи й проводу з горішних веретв, убиває ініціятиву, вбиває думанне, вбиває самопоміч. „Були добрі пани та зробили для нас се й те.“ Отсе все, з чим у найкращім разі вийдуть наші мужики з Імінду. Чи навчили ся вони управляти, чи навчили ся обчисляти, чи навчили ся турбувати ся загальним добром? . . . Водопроводи допроваджують воду до мешкань; фабрика електрики працює з силою 150 коней, щоб освітлити цілий табор і вправити в рух усі машини в варстатах, в різні, пекарні і т. д.; пекарня випікає денно 6.500 бѳхонців хліба по 1-20 кг ваги; в барабодлярні машинами чистить ся та лущить ся бараболу, видушуєть ся з неї воду й робить ся домішку до хліба; до магазинів спроваджуєть ся засоби муки, квасолі, цукру і т. д.; смітте й нечистоти спалюєть ся; людські відходи фільтруєть ся; до всього є свої машини, свої прилади й усе має своє приміщенне. Є окрема купальня для людей разом з приладом до дезінфекції одїжи. Заким людина викупала ся, — вже очистили її одежу від усяких насікомих, мікробів і зародків і т. д. і т. д.

Усе те робить ся в найбільшім порядку та в розумно обдуманих цілях, — але мешканець Імінду ходить — блу-

кає посеред того всього зовсім чужий, несвідомий, непричасний! Не розуміє того цілого великого механізму, не знає його вартости, ваги, потреби, махає легковажно рукою та з заміткою: „Ет, панські видумки“ — переходить до порядку. Й інакше не може бути, бо в Імнді царює не демократичний, а філантропійний принцип. Для контрасту згадаймо описи англійських концентраційних таборів; там переведено до краю демократичний принцип самоуправи; державні англійські влади тільки наглядають і контролюють, — ведуть, правлять і порядкують усім самі мешканці табору. Так само на чисто демократичних основах самоуправи владити табор в Імнді з різних причин було би правдоподібно не можливо, але завести мішану систему, покликати мешканців до управи, потворити для різних справ комітети й їм віддати журбу, напр. про одіж, обуву, забезпечення бараків проти холоду й т. ин., потворити санітарні ради, шкільні, сиротинські і т. д.; се не тільки привчило-б наших людей дбати самим про себе, не тільки ввело-б їх у цілий великий організм адміністрації табору, який нині для них замкнений на сім замків, не тільки зацікавило-б їх справами Імндівської оселі й багатьох нових річей навчило-б і познайомило би з здобутками новочасної техніки й культури, але й виповнило би здоровим змістом їхнє теперішнє безчинне життя в таборі, облекшило задачу урядникам і може й у багато дечим ліпше узгляднило-б і відповідніше заспокоїло-б потреби загалу мешканців. Тоді сей табор у Імнді був би не тільки притулком для бездомних утіканців, але й школою новочасного життя в великій гурті людей і для великого гурту людей, школою модерної громадської праці. Се одно, чим відносини в таборі нас неприємно розчарували.

Друге се цілковите занедбанне духових потреб мешканців. Для інтелігенції є каварня з декількома часописами політичними й ілюстрованими; для мас народу (п'ятнадцять тисяч!) нема навіть того, що знайдеться в кождім селищі маленьким галицьким сільці: читальні! А люде мають вільного часу аж забагато. Як же здалося би в Імнді хоч декілька читальень, як конче потрібні випозичальні книжок! По таборах полонених жовнів є вже нині поважні бібліотеки — в Імнді між свобідними горожанами не довелося нам доглянути книжки в руках утіканця з виїмкою шкільних підручників серед дітвори.

Щоб нічого не поминути, що можна уважати за прояву духового життя, згадаю, що в Імнді відбуваються концерти, де співає несподівано гарний місцевий хор. Та чи всі ті концерти й патріотичні маніфестації, улаштувані способом, прийнятним у мирних часах, своєю формою і змістом підходять під душевний настрій гураганом війни з рідної землі випертих скитальців? Чи саме той непрохідний контраст між сучасним положенням мешканців Імнду й межи тоном, на який настроєні бували ті всі урочистости, не є тим чинником, що відчужує горем прибитих утіканців від обходів того рода? Чи не викликає він здивовання, неохоти й огірчення, замість вливати цілющий й успокоючий бальзам у зболілу душу? . . . На сі питання не беруся відповідати, бо наш побут у таборі був закороткий і наше знання відносин замале. Хотів би я лише, щоб управа табору застановила ся над сим і не брала мені за зле, що сі питання підношу.

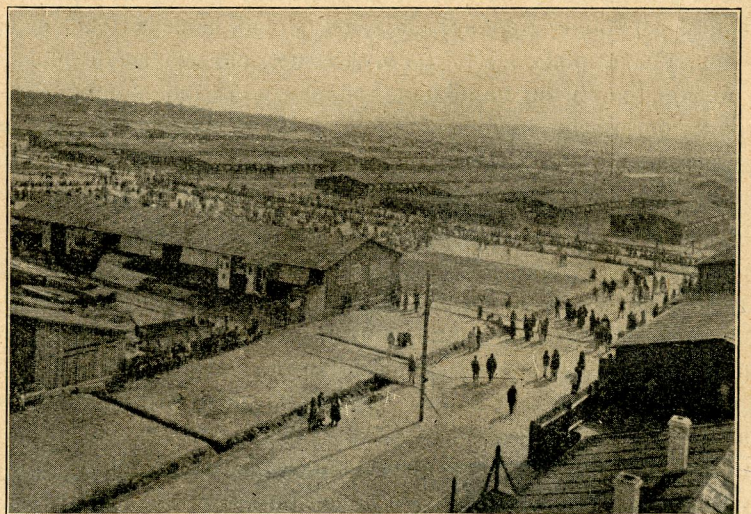
В таборі живуть побіч себе два окремі світи. Світ інтелігенції по своєму ідейний, хоч видно на нім, що се люде випадково позбирані. Треба завдячити випадкови, що знайшло ся декілька людей, котрі хотіли зробити та зробили дві річі: вивели наш нарід, наших мужиків перед очі чужинців з усіма тими прикметами, які не тільки мусіли подобати ся чужинцям, але навіть заїмпонувати їм. Се безперечно велика заслуга — виробити масам нашого селянства

як найкращу опінію в чужинців; друге: здобули собі довіре рішаючих чинників, а через се зискали можливість зробити багато добра загалови мешканців оселі. Але мимо своїх великих заслуг, мимо добра, якого доконали, — вони не зуміли вирости понад прийняті в нашім краю правила, не зуміли проломити китайського муру між інтелігенцією й мужицтвом. Мужицтво служить їм лише предметом, об'єктом, котрий показується ся чужинцям подібно, як експонати на виставі. Мужицтво зостало ся й у Імнді окремим світом, що живе життям цілком иншим, замкненим в собі, відділеним. Мужицтву не дано можности проявити себе активно; виведено його на показ, а опісля відослано назад в мужицьке „гето“. І в тім „геті“ живе мужицтво в бараках відокремлене й відчужене. Ані інтелігенція з мужицтвом, ані мужицтво з інтелігенцією не почувують себе взаїмно чимось одним. Всюди відокремлене й формальне й ідейне. От хочби згадати уже хор. Ідучи на концерт, ми були певні, що на естраді побачимо цілу гурму мешканців Імнду з усіх верств, — побачили-ж горсточку інтелігенції; кіно дає пополудневі вистави „для мужиків“, вечірні „для панів“; на кругольню мають вступ тільки „пани“; до мужицьких бараків пани заходять тільки в урядових справах і т. д., з другого боку мужицтво дивиться на те все, що роблять „пани“, якоесь чужо, безучасно й як що не ворожо, то цілком, цілком холодно. На концерті, на яким довело ся нам бути, була повна саяя людей. На естраді співали між иншим „Ще не вмерла Україна“. Я дивив ся на саяю й зазнав страшного вражіння: мені здавало ся, що лише горстка інтелігенції, що на передніх лавках, розуміє як що не зміст, то в кождім разі слова гимну, а решта аудиторії се якісь чужі й далекі люде, які навіть мови гимну не розуміють, бо дивлять ся якимись такими далекими очима, вираз їх лиця такий якийсь чужий тому, що співаєть ся. . .

І мені пригадали ся наші віча, збори й народні свята по наших селах. Там чути було, що співають душі, що говорять серця народу, хоч у воздуху гомоніли ті самі слова, — тут була якась глуха, німа й чужа громада. . . І мені стало страшно й болюче, тим більше, що не вмю пояснити собі сього. Я бачив два світи, які себе не розуміють і не старають ся порозуміти ся.

Мої уваги не мають наміру давати комусь догану. Навпаки те все, що бачили ми в Імнді, викликало в нас правдивий подив для енергії, рухливости й дбайливости управи. Я мав на цілі: теоретично сконстатувати прикмети життя в Імнді, котрі не є нічим иншим, як тільки впливом цілого сучасного світогляду нашої суспільности та форм, в які суспільність вжила ся, а по друге піднести деякі менш важливі замітки, щоби зі свого боку причинити ся до управи Імндівських уладжень.

В. Темницький.

Загальний вигляд оселі.

Німецька преса про українську справу.

В зв'язку з воєнними подіями, головню з тереном битв, появлялися в пресі часто замітки й статі про українські справи характеру більше інформаційного. Однак треба зазначити, що не все зміст цих інформацій, писаних звичайно з найліпшою волею, був докладний і згідний з фактичним станом. Так у недільнім додатку берлінської „Vossische Zeitung“ з д. 14 лютого появила ся стаття д-ра Карла Золля п. з. „Козаки“. Автор подає історію козаків, причім однакж лучить разом українську козачину з ріжними родами московських козаків. — „Kölnische Volkszeitung“ з д. 7 марта помістила статю С. Майзельса п. з. „Галичина“, в якій автор подає м. ин. широку характеристику українського населення Галичини, оперту в більшій частині на суб'єктивних поглядах автора. — Будапештська часопись „Pester Lloyd“ помістила д. 6 марта статю п. з. „Гуцули“. Побіч дуже симпатичної характеристики Гуцулів подає стаття деякі в подробицях дещо недокладні відомости про організацію добровольців серед гуцульського населення.

Інформаційні статі з відомостями про українське населення помістили крім того: „Schlesische Zeitung“ (Вроцлав) з дня 16 лютого п. з. „Буковина“, „Bayrische Staats-Zeitung“ (Мінхен) з д. 13 лютого п. з. „Країна й населення Буковини“, „Dresdner Anzeiger“ з д. 27 лютого п. з. „Буковина“, „Über Land und Meer“ (Берлін) з д. 12 лютого п. з. „Галичина“.

Загалом преса звертає все пильну увагу на українських „Січових Стрільців“ і гуцульських добровольців. Побіч дрібних заміток про відзначення і т. ин. приносять часописи часто статі й довші нотатки, які все висловлюють ся з найбільшим признаннем про хоробрість українських добровільних полків і їх поодиноких членів. Особливо Олена Степанівна та Софія Галечко зеднали собі загальну симпатію преси. Побіч згадуваних у давніших оглядах голосів появили ся про них ще такі важніші замітки: про Степанівну в „Die neue Zeitung“ з д. 13 лютого п. з. „Кадет-аспірант жінка“, „Illustrierte Kronen-Zeitung“ з д. 14 лютого п. з. „Жінка кадет-аспірантом“, „Oesterreichs Illustrierte Zeitung“ з 27 лютого п. з. Дівчина кадет-аспірантом“ (до всіх заміток доданий портрет), а про Галечко в „Mährisches Tagblatt“ (Оломунець) з д. 10 лютого п. з. „Героїня“ і в „Wiener Bilder“ з д. 14 лютого п. з. „Софія Галечко, кадет українських стрільців“ (з портретом). — З нагоди запряження доповняючої сотні У. С. С. з дня 1 лютого помістили побіч віденської преси статі м. ин.: прязька „Bohemia“ з д. 10 лютого п. з. „Запряження віденської сотні українського легіону“ і „Sarajevoer Tagblatt“ з д. 17 лютого під тим самим наголовком. З тої самої нагоди подала віденська ілюстрована часопись „Wiener Bilder“ з д. 21 лютого дві ілюстрації з життя Січових Стрільців з нотаткою п. з. „Українські легіонери“. Ширші описи прощання доповняючої сотні при від'їзді на поле бою дня 12 лютого подали: віденська „Reichspost“ з д. 16 лютого п. з. „Відмарш українських стрільців“, „Neues Wiener Tagblatt“ з д. 14 і 15 лютого п. з. „Від'їзд українського легіону“, „Deutsches Volksblatt“ (Відень) з дня 17 лютого п. з. „Українці вперед!“, прязька „Bohemia“ з д. 16 лютого п. з. „Від'їзд українського легіону“. — Про гуцульських добровольців подав дня 5 січня „Neues Wiener Tagblatt“ статю п. з. „Оборонці гуцульської країни“. Ілюстровані „Wiener Bilder“ принесли дня 28 лютого вступну ілюстрацію, що представляє гуцульських добровольців на патрулі з заміткою п. з. „Українські гірські стрільці-добровольці“, а віденська „Oesterreichische Volks-Zeitung“ помістила того-ж дня також на вступі ілюстрацію: „Українські гірські стрільці й мадярські гонведи здобувають зайняте Москалями село“. — В числі з д. 28 лютого помістив віденський дневник „Wiener 8-Uhr Blatt“ статю свого воєнного кореспондента п. з. „Романтична війна“. Автор описує зимову кампанію на

Буковині та згадує симпатично про участь гуцульського населення: „Тирольцями Сходу можна-б їх назвати, їх перша боротьба проти Москалів не уступає що до своєї величі в нічим визвольній війні з 1809 року“.

Становище українського населення Галичини й Буковини в часі російської інвазії стрінуло ся в німецькій пресі загально з признаннем, що вказує найкраще на повну невдачу пильних заходів наших ворогів вмовити в публичну опінію клевету про „українську зраду“. Передовсім треба згадати, що доля митрополита Шептицького викликувала й далі живе заінтересованне преси, яка приносила весь час відомости про нього. — Часопись „Neues Wiener Journal“ приносить у числі з д. 25 марта статю п. з. „Дрібні образки з Буковини“, змістом якої є три оповідання про патріотичне, повне пожертвованне буковинських Гуцулів у часах російського наїзду. Сі оповідання носять назви: „Вірний до смерті“, „Дорога на Угорщину“ й „Плюндруючі козаки“. — Кілька подібних епізодів містить стаття часописі „Pester Lloyd“ з дня 18 марта п. з. „Російські звірства серед українських мужиків за їх заслуги супроти австрійської армії з описом їх діл. Сю вістку передрукували всі угорські німецькі часописи, між ними „Pester Lloyd“ з дня 18 марта п. з. „Геройські українські мужики“, який додав від себе уваги про невдачу русофільської пропаганди серед укр. населення Угорщини та про його патріотичне захованне. — Ціла німецька преса Австрії й Німеччини помістила широкі комунікати про депутацію українського духовенства в президента міністрів гр. Штірка з заявою льояльності.

Увагу преси звернуло також захованне Українців в Америці. Майже всі часописі подали ухвали зборів американських Українців в Нью-Йорку (дня 27 вересня м. р.), в яких збори висловлюють свої симпатії центральному державам, жадають утворення самостійної України та рішають утворити фонд для визволення України. — Так само подали важніші часописи відомість про зібранне української „Головної Національної Ради“ в Філадельфії з дня 8 грудня м. р., яке зайняло подібне становище. — Віденська „Reichspost“ з д. 24 січня приносить нотатку про еп. Ортинського п. з. „Австрійський патріотизм українського єпископа в Америці“. — Часопись „New-Yorker Staats-Zeitung“ помістила д. 26 жовтня широку статю п. з. „Українці вірні цісареві“ з виясненнем становища укр. народу в сій війні.

З пильною увагою стежила німецька преса весь час російської інвазії в Галичині господарки Москалів і насильного русифіковання українського населення. Часописі приносили часто довші статі і замітки про ввводження православа, масові арештовання Українців і нищенне укр. культури. З незвичайно багатого матеріалу в сій області занотуємо тут лиш важніші голоси. Дня 24 лютого принесла „Reichspost“ п. з. „Русифікація Галичини“ широку кореспонденцію з швайцарського Берна з перекладом статі часописи „Journal de Geneve“ про нищенне українства в Галичині. Сю замітну статю передрукували м. ин.: берлінська часопись „Germania“ з д. 27 лютого, „Freudenthaler Wochenblatt“ з д. 10 марта, „Sarajevoer Tagblatt“ з дня 27 лютого, „Argentinisches Wochenblatt“ (Buenos Aires), „Kölnische Volkszeitung“ з д. 20 лютого.

Цікаві подробиці про московську господарку в Галичині принесли три статі Романа Стоцького, поміщені п. з.

„Під Москалем у східній Галичині“ в віденському „Fremdenblatt“ і з 7, 17 і 24 січня.

„Neues Wiener Tagblatt“ з д. 20 лютого помістив статтю посла Миколи Василька п. з. „Відбита Буковина“, в якій автор обговорює положення Буковини по російській інвазії. Довшу статтю про відносини у Львові й у Галичині містить стаття у „Münchener-Augsburger Abendzeitung“ з дня 12 лютого п. з. „Львів під кнутом“.

Широкі статі про насильне ввезення православя в Галичині подали м. ин.: „Reichspost“ з дня 27 лютого п. з. „Православна нагінка в Росії“, „Bezirksbote“ (Швехат) з д. 21 марта п. з. „Релігійна війна в Галичині“.

„Fremdenblatt“ з д. 24 лютого п. з. „Москалі ломлять свободу віри“, „Wiener Montags Journal“ з д. 22 марта п. з. „Ввезення православя в Галичині“, „Weser Zeitung“ (Брема) з д. 24 лютого п. з. „Лист російського посла при Ватикані до Українця“.

Часописі приносили часто одержувані через неутральні держави вістки про положення на російській Україні та про настрої українського населення.

Вкінці замітити треба, що преса подавала часто вістки про всякі події в життю укр. народу, між иншим: смерть Михайла Павлика, організацію Культурної Ради в Відні й ратункову акцію серед укр. населення Галичини й ин.

Вісти.

Привіт українських полонених учителів „Союзови визволення України“.

З одного з австрійських таборів російських полонених отримав „Союз визволення України“ таку телеграму:

Російські Українці-учителі висловлюють найглибшу подяку „Союзови визволення України“ за його працю й сподіваються, що високо-ідейні його змагання найдуть гаряче спочуття у серці кожного Українця на просторі широкої тридцятипятимільонової України та що здійсняться всі ідеали Мазени й Хмельницького.

Численні підписи.

Нарада в справі Українського Союму в Америці.

В Арлінгтон Гол у Нью Йорку відбула ся 31 серпня передсоймова нарада запрошених представників усіх українських груп у Злучених Державах. У своїм рефераті вказав др. С. Демидчук на значіння майбутнього Українського Союму не тільки для старого краю, але головню таки для американських Українців, котрі віддавна відчувають потребу спільної маніфестації й такого заступництва, що мало-б право промовляти в імені всіх українських імігрантів у Злучених Державах без ріжниць віри й партії. По рефераті забирав голос цілий ряд бесідників. На внесення д. Вол. Лотоцького ухвалено одностайно, що скликання Укр. Союму в Злучених Державах потрібне, а на внесення д. Мирослава Січинського постановлено виробити план Союму й дати відповідну директиву Передсоймовому Комітетові.

З дискусії, котра розвинула ся на тему складу Союму, треба зазначити промову М. Січинського, що підніс вагу й потребу скликання Укр. Союму для зєдинення усіх Українців у Злучених Державах. Таке представництво мало-б право говорити в імені всіх Українців у Злучених Державах, одноцільно й авторитетно інформувати чужинців про Українців, вислати делегата до міста, де заключуватимуть мир, аби він інформував пресу про українську справу в часі мирових переговорів, вкінці важна також річ поперти збирання складок на жертви війни. По довшій дискусії ухвалено скликати Союму: 1) з делегатів українських місцевих товариств у Злучених Державах, 2) з делегатів центральних допомогових товариств і 3) з редакторів українських часописей. Союму повинен зібрати ся найдалі в другій половині жовтня 1915 р. Ухвалено просити товариства, щоб рівночасно з вибором делегата на Укр. Союму голосувати на 15 членів Загального Укр. Комітету на основі лісти кандидатів, предложеній Тимчасовим Комітетом. В Заг. Укр. Ком. признано два місяці групі російських Українців. Що більше, збори покладали натиск на те, що з огляду на положення російської України дуже важна річ, аби в імені нашої іміграції в Америці забирали голос разом австрійські й російські Українці. З уваги на відмовне становище єпископа С. Ортинського зазначив Тимчасовий Комітет у своїй відозві, що Укр. Союму і Заг. Укр. Комітет буде опертий тільки на світських організаціях.

Згадати-б ще дві ухвали зборів. Перша — се повноважність для Тимчас. Ком. рішуче запротестувати проти евен-

туального влучення східньої Галичини до державного новоствору, який плянує гр. Андраші. Друга — се поручення для Комітету вести переговори з Літєю, котра хоче зєднати американських імігрантів тих усіх народів, що в Європі не мають власної держави й терплять утиск. Ся літа має на цілі спільну акцію в обороні права національної самоуправи для Українців, Фінляндців, Литовців, Поляків, Хорватів й інших народів.

Почаївський монастирь.

З австрійської пресової кватири доносять: Львівська „Gazeta Wieczorna“ подала вістку „Нового Времени“, що австрійсько-угорські війська по своїм вході до Почаїва не тільки ограбили тамшній православний монастирь, але й зруйнували його. Ся вістка видумана й облічена на те, щоб підтродити православні верстви населення Поділля проти військ союзників, бо почаївський монастирь се відпустове місце, куди часто відбуває проці православне населення. Мусимо ствердити, що почаївський монастирь стоїть недітканий у цілій своїй красі, що ціле його, як церковне, так і монастирське уладження в середині, оскільки його самі Росіяне не забрали, зостало ся неторкане й що сам монастирь звільнено від усякого стаціонування війська.

З трагедії полонених в Росії.

Л. Кобилецький з Варшави оголосив у варшавських дневниках звіт про „Польського Товариства помочи жертвам війни“ з обїзду його делегатів і делегатов по округах Росії, де інтерновано полонених. Делегати обїхали губернії центральної Росії, північної, надволжанські й надуральські округи, а також місцевости Сибіри аж до Акмолинської області. Також „Товариство опіки над полоненими Славянами“ вислало двічі делегатів до місць заслання. На підставі звідомлень тих делегатів і делегатов змалював Кобилецький долю польських полонених в Росії. З того опису вибираємо тут загальні дані або то, що дотикає Українців.

Загально воєнні полонені знаходять ся у кращім положенню, ніж нещасливі засланці, котрих вирвали з краю брутально, несподівано, часто протягом одної ночі. Без одяжі, без грошей гнано їх на російські окраїни. Воєнні бранці бодай мають дах над головою і не вмирають з голоду. Зате цивільні полонені мусять самі заспокоювати всі свої потреби.

На весну видано указ, що вигнанцям Славянам принїє ласку можливости опустити окраїни. Ті, що могли виказати ся посвідкою лояльности супроти російської держави, дістали право надалі жити в центральних губерніях, не виключаючи губерніальних міст і фабричних центрів. Правда, платили кошти переїзду, як і стемплеві оплати при вношенню подань, одначе користали з привилею й тисячами наплили засланці до російських міст, аби тільки бути ближше рідного краю. Сподівали ся притім отримати бажану працю. Але завели ся гірко. Працю найшли тільки нечисленні виїмки, а нерівно більшу дорожню усі й то всіх артикулів кінцевої потреби, нарешті й неохоту з боку мешканців. Під впливом воєнних поразок неохота прибрала просто ворожі почування супроти чужих підданих, навіть і Славян. Не тільки визначувано по містах діляниці, в котрих не вільно

було жити „інородцям“, але й у деяких уже в кінці липня камінням обкидано на двірцях залізничні вози з засланнями.

Американський конзуль пересилав цивільним полоненим місячні підмоги. Однак в більшості ті гроші, що мали хоронити від голодової смерті, ставали добычею ненаситних чиновників. В таких місцевостях, де надживано заповогові гроші, відділювано навіть цивільних полонених так, аби вони не сходилися з гістьми, що прибувають із світа.

На безмежних російських просторах розміщувано полонених переважно без вибору та плану. На Українців стараються впливати релігійно й політично, тому сконцентровано їх переважно в Симбірську й Вятці. В Белебею люде виглядають, як скелети, вмирають з голоду. Тиф десяткує нещасливих засланців. В Симбірську зібрано маси галицької інтелігенції: духовенство, головно уніятське, судових радників, професорів і вчителів, університетську молодіж, техніків, купців і т. д. Доля Українців, що не подаються на московську пропаганду, дуже гірка.

З вонними полоненими поводяться різно в різних місцях інтерновання. Як се в Росії буває постійно, рішають особисті погляди й прикмети представників місцевої влади. Ступні настроїв супроти вонних полонених сягають від знущань аж до прихильности й виrozumілости. Треба зазначити, що виразному знущанню підпадають тільки дуже виїмково, а загалом відносини були людяні аж до місяця липня. Однак в кінці липня положення погіршується. Під вражінням російських поразок на приказ з гори відкликано всі пільги.

Не тільки настроїв й прикмети кожного воєнного начальника впливають на розуміння та приміювання регуляміну, але й самі приписи, що обовязують, укладаються в кожній губернії инакше. В вятській губернії заведено спеціальні строгости для бранців і засланців. У більшості випадків австрійські бранці користуються дещо лагіднішим обходженням. Усіх бранців і засланців зїдає туга за вітчизною й ріднею та нудьга бездільного життя.

Світова війна.

(Огляд подій від 13 до 19 жовтня 1915).

Найбільше приковує тепер нашу увагу положення на Балкані. Тамощня офензива союзників робить чимраз більші поступи. На полудне від Білгороду вдалось союзним військам 13 с. м. прогнати Сербів на схід від вижин Авалі та наслідком відкинення східного сербського крила 14 с. м. поза потік Болечіца зайняти довкола Білгороду догідне становище, яке хоронить мости союзників перед усякими затїями ворога. Армія німецького генерала Гальвіца, здобувши Семендрію, концентрично помашерувала на сильно укріплене місто Пожаревац і дня 14 с. м. зайняла приступом се важне становище в долині Морави. Коло Обреновача пробували Сербі при помочи дуже сильних протинаступів відкинути союзні війська поза Саву, але се їм не вдалось. Союзні війська задержали всі зайняті передше становища, а відбивши Сербів, посунулись здовж обох берегів Колубари вперед і зайняли 19 с. м. Обреновач та узгір'я, що лежать на полудневий схід від нього. Союзні війська, що машерують на полудне від Білгороду, дійшли тогож дня аж поза Ріпань. Австрійські війська, здобувши Циганську Гору на полудне від Гроцки, ввійшли через се в лучність з німецькою армією, що оперує по обох боках долішньої Морави. В триденних боротьбах за Авалу й за становища на північний схід від Гроцки взяли наші війська 15 сербських офіцерів і 2.000 жовнірів у полон.

Важна подія скоїлась тимчасом у Болгарії. Сербські війська перейшли ще 11 с. м. погайки болгарську границю в двох місцях, коло Белградчика й на північ від Кістенділь, де 12 й 13 с. м. прийшло до завзятих боротьб, в яких відкинено Сербів. Наслідком того царь Фердинанд заявив в особнім маніфесті, що почавши від 14 с. м., Болгарія стоїть з Сербією на воєнній стопі. Болгарська армія розпочала зараз офензиву й вже 14 зайняла гірські просмики між Белградчиком і Княжевачем. 16 с. м. жовтня впали вже східні форти кріпости Заечар, яка незабаром найдеться в болгарських руках. Болгарський генерал Боядєв, що проводить сею армією, підсунув се вже також під Княжевач і зближив се до кітловини Пірогу. Інші болгарські війська заатакували залізничу лінію Ніш—Іскіб, зайняли 19 с. м. місто Враніє, що лежить на тій лінії, й перейшли далі на полудне лінію Еґрі Паланка — Стіп.

Як бачимо отже, Сербія находить се тепер у дуже прикрім положенню, тим більше, що союзники зовсім не спішають

се прийти їй на поміч. Бо на поміч тут властиво вже запізно й французько-англійську армію (Італійці рішучо відмовились від участі в балканській кампанії) тепер все з боку загрожували-б болгарські й турецькі війська. Також і Росія не має, здається, охоти помогти своєму „меншому братови“, якого сама ввела в таку халеку, бо й звідки взяти на се сил, коли сама вже ледви тримається на ногах. Так отже незабаром доживемо хвилі, коли побідні союзні армії подадуть руку своїм болгарським союзникам й зроблять дорогу до Царгороду. Наслідків сеї події годі й обчислити, як що зважити, що центральні держави матимуть тоді змогу заатакувати Англію в її найслабшій місці — в Єгипті.

На західнім фронті не зайшло в останнім часі нічого нового. 13 с. м. заатакували Англійці знову Німців на лінії Льюс-Іперн з незвичайною силою й зайняли навіть на схід від Вермей в деяких місцях передні німецькі становища, але 14-го, значить, зараз на другий день, прогнано їх назад. В Шампанії повторились дня 13 с. м. в околиці Суен-Таір знову французькі наступи, які однак відперли саксонські війська, що при тій нагоді взяли в полон 11 офіцерів і 600 жовнірів та здобули три машинові кріси й один прилад до кидання мід. Також на Гармансвайлеркопф можуть Німці похвалити се гарним місцевим успіхом. Дня 16 с. м. вдалось їм при наступі, який підіриняли для поправлення своїх тамошніх становищ, узяти в полон 5 офіцерів і 226 жовнірів, здобути одну револьверову гармату, 6 машинових крісів і три прилади до кидання мін. Характеристичним для теперішнього воєнного положення на заході се, що Французи після наглої зміни, яка наступила на Балкані, закликують голосно Італію й Росію до якоїсь енергичнішої акції у спільній справі. Видно, мають уже самі досить війни, яка коштувала їх слільки жертв, а не принесла досі жадного хісна. Видимим знаком сього щораз більшого невдоволення демісія французького міністра заграничних справ Теофіля Делькасе, одного з головних винувників теперішньої війни.

Факт, що сей непримирний ворог Німеччини мусів у так важній хвилі уступити з політичної арени, має незвичайне значіння й може, оскільки за його прикладом підуть його товариші Грей і Сазонов, значно прискорити хвилю мира.

На східнім фронті пробували Москалі 14 с. м. переломити німецький фронт на полудне від Двинська, але їх відперто

з великими стратами. Німці досягнули гарні успіхи коло Ілюкст, відбили 16 с. м. два російські наступи в околиці Весолова й узяли притім у полон 1 офіцера й 444 жовнірів. Також в околиці Сморгоня відперто Москалів. 19 с. м. здобули німецькі війська багато російських становищ на полудне від Риги й дійшли до Двини в околиці Боркович. В околиці Пинська й над Стиром боротьби продовжують ся з малими перервами. Особливо завзяті боротьби ведуть ся на північ від Рафалівки та в околиці Чарторийська, але їх перебіг для союзників дуже корисний. В Галичині після боротьб в околиці Бучача й Бурканова, що коштували Москалів 7000 половених, розпочалась російська офензива коло Тернополя, котра одначе покінчилась повною невдачою. Москалі атакували тут у трьох рядах, з котрих перший, як доносить австрійський генеральний штаб, мав тільки щити. Сей загадковий спосіб ведення боротьби не міг очевидно по-

кінчитись успішно. На бесарабській границі Москалі демонстративно повторяють безуспішні наступи, але супроти балканських подій не може се вже зробити жадного вражіння на Румунію.

На італійськiм фронті пробувало декілька ворожих компаній о півночі 14 с. м. заатакувати наші становища коло Фольгарія й Лявароне, але їх відкинено. Боротьби над Ізонцо стають чимраз гарячішими. 18 с. м. розпочала італійська артилерія острілювати наші становища на Кри, коло Тольмайн, Канальо й Плява, а також коло Гориччі й Добердо. На другий день перейшла італійська піхота під охороною артилерійного вогню до наступу, одначе її відперто з великими стратами. На цілім італійськiм фронті панує від декількох днів оживлена діяльність артилерії.

З Дарданелів союзники стягають поволі свої війська до Солуня.

Бібліографія.

Видання „Союзу визволення України“.

Холмщина. Львів, 1915. Накладом „Союзу визволення України“. Стор. 32. Ціна 30 сот.

Дуже сумну прогалину помічуєть ся в нашій науці й публіцистиці. Ми досі не маємо не то одноцільної праці, але й повійших матеріалів для вияснення одної з найбільшійших сторінок нашого національного життя. Мова про західні границі української етнографічної території, про ті страшні жертви, які понесли Українці, коли на широкій полосі з колишньої цілості або подавляючої більшості не тільки стали ми зникаючою меншістю, але й в дуже багатьох випадках по нас і сліди затирають ся. Недостає нам також систематичного історичного представлення, як наші віковічні вороги, що вважають себе підпорою католицизму, до краю використовували унію для винародовлювання українського народу. Під сим оглядом являється дуже вимовним прикладом найнещасливіша побіч угорської України українська земля — Холмщина. Пятьсот літ боронив себе тут власними бідними силами український парід від винародовлення, покинений своїми вищими верствами й позбавлений майже всяких культурних засобів. На додаток й безглузда політика російської бюрократії видала сей український маслак на поталу переможному суперникови. Й здавало ся, що вилучення Холмщини з так званого Королівства розпічне нову добу в бездолнім життю сеї нещасної країни, добу повільного приходження до сил, та ось насуваєть ся знову темна хмара на сю країну й на віковий історичний центр українського Забужа.

З тих причин дуже милою появою й на часі книжечка, якої заголовок виписаний вище. Займаєть ся вона назвою країни й її границями та природою. Далі говорить ся про її трагічну історію: про славянські часи, про прилучення до Києва, про

велику історичну роллю за Романа й Данила й нову столицю останнього Холм, про долю Холмщини за наслідників Данила та під панованнем Литви й Польщі з сумними наслідками його — її занепадом. Перше загально-українське відродження з своїми головними пружинами, брацтвами й школами, боротьбою за унію й православне, зазначило ся також підйомом Холмщини з кінцем XVI в. Як лікар з особливим вдоволенням і зацікавленням слідить за тим, як його пацієнт звільна та постійно приходить до сил, так автор книжечки з залюбованням малює український просвітний рух тих часів Холмщини, що свій вершок досягнув в дозволі папи Урбана VIII, виклопотаного єпископом Методієм Терлецьким 1643 р., на засновання української академії в Холмі. Ще раз заблисло трохи соняшного світла волі та просвітнього й економічного піднесення країни під панованням Австрії, та не на довго. Під панованням Росії використали Поляки її варварське переслідування унії й сильне привязанне холмських Українців до своєї віри та так зпольщили ту країну, що пині на 896.316 душ її населення усього 327.322 православних. При кінці книжечки оповідаєть ся про український рух у Холмщині по заведенню конституції в Росії та про основи теперішньої австрійської управи.

Як добре зрегульована ріка несе свої води далі без шуму й без наглих закрутів, так автор без зайвих фраз і псевдопатетичного патосу оповідає вповні річево, спокійно події за подіями, даючи в поодиноких розділах найлекший їх перегляд. „Холмщина“ се взірєць популярної літератури в нас. Далекий від сензаційности, легкий, приступний, прозорий і все предметовий спосіб представлення справи, докладне знання предмету й невеличка ціна дають запоруку найбільшого поширення сеї так дуже потрібної тепер книжечки.

Опіка над бувшими У. С. Стрільцями.

Українська Боева Управа подає довідома всім бувшим стрільцям, котрі потерпіли на здоровлю через воєнні труди (скалічені, ранені, суперарбітровані), що вони мають право домагати ся від військових властей дальшої помочи й опіки (напр. приняття до лічних заведень) так само, як се роблять усі, що служили при ц. і к. армії.

Др. К. Трильовський.

Вол. Темницький.

Зміст: Живуча сила. — І. К. Знищення українських земель: Городненська губернія. Волинська губернія. — П. Карманський. Кривавим шляхом. V. — Др. Ос. Назарук. Над горішньою Стрипою. II. Укр. Січ. Стрільці в битві коло Соколова. — Р. Купчинський. Вперед! — Б. Л. Перед роком. — Др. З Кузеля. Галицькі „емігранти“ в Росії. VI. — В. Темницький. Українська оселя в Імвіді II. — Німецька преса про українську справу. — Вісти Привіт українських полонених учителів „Союзови визволення України“. Народа в справі Українського Союзу в Америці. Почаївський монастир. З трагедії полонених в Росії. — Світова війна. Огляд подій від 13 до 19 жовтня 1915. — Бібліографія. — Опіка над бувшими У. С. Стрільцями.

Відповідає за редакцію: Омелян Бачинський.
З друкарні Адольфа Гольцшваєна у Відні.